

ADALET DERGİSİ
Journal of Justice
Yıl: 153 Dönem: VI 2026/1 Sayı: 76
ISSN: 1011-730X
ISSN (online): 2717-6614

ULUSLARARASI KAMU HUKUKUNUN ENERJİ ALANINDAKİ DÖNÜŞÜMÜ

The Transformation of International Public Law in the Energy Sector

Dr. Öğr. Üyesi Sadullah ÖZEL
Batman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
sadullahozel@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-4053-873X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü (Article Types): Araştırma Makalesi (Research Article)

Geliş Tarihi (Received): 16.01.2026

Kabul Tarihi (Accepted): 28.02.2026

Değerlendirme (Peer-Review): Editör Ön İnceleme - Çift Taraflı Körleme -
En az İki Dış Hakem - Yayın Danışma Kurulu Kararı
(Editorial Screening - Double-Blind Peer Review -
At Least Two External Reviewers - Decision of the Editorial
Advisory Board)

İntihal (Plagiarism): Turnitin (İntihal incelemesi Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü işbirliği ile yapılmaktadır.)

Etik Beyan (Ethical Statement): Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere
uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada
belirtildiği beyan olunur. (It is declared that scientific and ethical
principles were followed during the preparation of the study, and all
referenced works are cited in the bibliography).

s.s. 745-788

The Transformation of International Public Law in the Energy Sector

Abstract

The transformation in international public law regarding energy does not constitute a complete break with the traditional approach of "energy sovereignty," which is based on the principle of permanent sovereignty over natural resources. However, during this process, it appears that a new axis has emerged regarding the "responsibility dimension of sovereignty" within the context of climate change and environmental sustainability. Energy supply security, investment protection, and economic development goals are increasingly intersecting within the same normative framework as due diligence, participation, and human rights standards. Article; It analyzes from an international law perspective the multi-stakeholder energy governance and regulatory regime involving states, international organizations, investors, companies, and civil society; the visibility of public interest arguments in investment arbitration; new areas of liability reinforced by climate litigation and advisory opinions; and the impact of soft law instruments on energy projects. From this perspective, a distinctive approach is emerging whereby the human rights-centered principles of the rule of law are to prevail in multi-layered and stakeholder-driven energy law processes. In the article, energy projects that have environmental and social impacts are evaluated from the perspective of the state's duty of care, transparency standards, and investor responsibility. It is determined that international disputes in the energy sector constitute an important observational field for understanding the transformation and trajectory of international public law. It has been determined that the comprehensive transformation in this field has also led to the development of unique methods and approaches for resolving energy-related disputes between the state and other actors.

Keywords

International energy law, international public law, sovereignty, climate change, investment arbitration, energy justice.

ULUSLARARASI KAMU HUKUKUNUN ENERJİ ALANINDAKİ DÖNÜŞÜMÜ

Özet

Uluslararası kamu hukukunun enerji alanında geçirdiği dönüşüm; doğal kaynaklar üzerinde daimî egemenlik ilkesi etrafında şekillenen geleneksel “enerji egemenliği” yaklaşımından tam bir kopuş anlamına gelmemektedir. Ancak bu süreçte, iklim değişikliği ve çevresel sürdürülebilirlik bağlamında güçlenen “egemenliğin sorumluluk boyutuna” yönelik yeni bir eksenin oluştuğu görülmektedir. Enerji arz güvenliği, yatırım koruması ve ekonomik kalkınma hedefleri, giderek artan biçimde; özen yükümlülüğü, katılımcılık ve insan hakları standartlarıyla aynı normatif alanda kesişmektedir. Makale; devletler, uluslararası örgütler, yatırımcılar, şirketler ve sivil toplumun rol aldığı çok aktörlü enerji yönetimi ve düzenleme rejimini, yatırım tahkiminde kamusal menfaat argümanlarının görünürlüğünü, iklim davaları ve danışma görüşleriyle pekişen yeni sorumluluk alanlarını ve yumuşak hukuk araçlarının enerji projelerine etkisini; uluslararası hukuk perspektifinden analiz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, hukukun üstünlüğünün insan hakları merkezli ilkelerinin, çok katmanlı ve paydaşlı enerji hukuku süreçlerine hâkim olması yönünde, özgün bir yaklaşım gelişmektedir. Makalede, çevresel ve sosyal etki doğuran enerji projeleri, devletin özen yükümlülüğü, şeffaflık standartları ve yatırımcı sorumluluğu boyutuyla değerlendirilmiştir. Enerji alanındaki uluslararası uyumsuzlukların, uluslararası kamu hukukunun dönüşüm biçimi ve seyrini okumada önemli bir gözlem sahası olduğu belirlenmiştir. Bu sahadaki kapsamlı dönüşümün, devlet ve diğer aktörler arasındaki enerji odaklı uyumsuzlukların çözümünde özgün yöntemlerin ve yaklaşımların geliştirilmesine de yol açtığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Uluslararası enerji hukuku, uluslararası kamu hukuku, egemenlik, iklim değişikliği, yatırım tahkimi, enerji adaleti.

GİRİŞ

Uluslararası kamu hukukunun enerji alanındaki görünümü, son yüzyılda uluslararası yatırım tahkim süreçlerinin de etkisiyle devlet merkezli bir yapıdan çok aktörlü ve sorumluluk temelli bir yapıya dönüşmüştür. Geçmişte enerji kaynakları üzerinde mutlak devlet egemenliği anlayışı hâkimdi. 20. yüzyılın ortalarına kadar ulus-devletler, topraklarındaki petrol, doğal gaz, maden gibi kaynaklar üzerinde tam tasarruf yetkisini ekonomik bağımsızlıklarının bir sembolü olarak görmüşlerdir. Ancak aradan geçen zamanda çevresel sorunlar, insan hakları ve uluslararası ekonomik iş birliği ihtiyacı, bu mutlak egemenlik anlayışını dönüştürmeye başlamıştır. Günümüzde uluslararası enerji hukukunun, “**egemenlikten sorumluluğa geçiş**” olarak tanımlanabilecek kapsamlı bir değişime sahne olduğu gözlenmektedir. Bu değişimin normatif etkileri kadar, yargılama pratiğine

ilişkin dönüştürücü tesirleri de hissedilmektedir. Makalede, öncelikle enerji odağında yaşanan bu akışın incelenmesi ve bunun etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Devletler enerji kaynaklarını ulusal ve kamusal çıkarlarını gözeterek kullanırken eşzamanlı olarak uluslararası yükümlülüklerini ve toplumsal sorumluluklarını da dikkate almak durumundadır. Nitekim son yıllarda literatürde “**sorumlu egemenlik**” (sovereignty as responsibility) kavramı öne çıkmıştır.¹ Enerji alanında daha bariz şekilde etki doğuran egemenlik anlayışındaki bu dönüşüm, klasik devlet merkezli hukuk anlayışıyla izah edilemeyecek **çok aktörlü** ve **çok katmanlı bir enerji yönetimi ve normatif düzenin** tesis edilmesini de sağlamaktadır.

Makale kapsamında, devlet/devlet-dışı aktörlerin enerji hukuku kapsamındaki rolleri, enerji odaklı uyuşmazlıkların oluşturduğu dönüşümün kavramsal temelleri, yumuşak hukuk araçlarının oluşturduğu etkiler ve uluslararası kamu hukuku hassasiyetlerinin yatırım tahkiminde yorumlanma biçimi incelenecektir. Nihayetinde **uluslararası kamu hukukunun enerji alanında oluşan yeni karakteri** ve bunun **iç hukuka yansımaları** analiz edilecektir. Bu çerçevede çalışma, uluslararası ve ulusal akademik literatüre dayanarak konuyu bütüncül ve eleştirel bir bakışla irdelemeyi hedeflemektedir.

I- EGEMENLİKTEN SORUMLULUĞA GEÇİŞ: KAVRAMSAL VE HUKUKİ TEMELLER

Uluslararası enerji hukukundaki dönüşümü anlamak için öncelikle egemenlik kavramının geçirdiği değişim sürecini ve bunun enerji alanındaki yansımalarını incelemek gerekmektedir. Bu bölümde doğal kaynaklar üzerinde daimî egemenlik ilkesinin tarihsel kökeninden başlamak kaydıyla, çevre hukuku ve diğer etkenlerin devlet sorumluluğunu artırması olgusu ele alınmıştır. Geleneksel egemenlik fonksiyonlarına dahil düzenleme, denetleme ve yargılama gibi bazı kamusal yetkilerin uluslararası kuruluşlarla paylaşılmasıyla sonuçlanan bu sürecin irdelenmesi önem arz etmektedir.

A- DOĞAL KAYNAKLAR ÜZERİNDE DAİMİ EGEMENLİK İLKESİNİN TARİHSEL KÖKENİ

Devlet olmanın temel icrai koşulu olan egemenlik, etki ve yansımalarını ekonomik değer oluşturan kaynaklara yönelik mülkiyet iddiasıyla da göstermiştir. Doğal kaynaklar üzerinde daimî egemenlik ilkesi ise özellikle sömürgecilik sonrası dönemde devletlerin ekonomik bağımsızlık talepleriyle gündeme gelmiştir.² Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1962 tarihli ve 1803 (XVII) sayılı kararı, milletlerin kendi doğal zenginlik ve kaynakları üzerindeki

¹ Luke Glanville, “The antecedents of “sovereignty as responsibility”” (2011) 17(2) *European Journal of International Relations* 233, 235; Semra Aksu, ‘Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu Arasındaki İlişki: Çelişki mi Uyum mu?’ (2025) 15(2) *Adam Academy Journal of Social Sciences* 589, 594–595.

² Rudolf Dolzer, ‘Permanent Sovereignty over Natural Resources and Economic Decolonization’ (1986) 7 *Human Rights Law Journal* 217, 219.

daimî egemenlik hakkını uluslararası düzeyde tanımıştır.³ Bu ilke başlangıçta devletlere, kendi topraklarındaki enerji kaynaklarını (petrol, doğal gaz, kömür vb.) istedikleri gibi işletme, millileştirme veya yabancı yatırımcılara açma konusunda mutlak bir hak tanımaktaydı. Egemenlik vurgusu, dönemin gelişmekte olan ülkelerinin sömürge mirasına karşı ekonomik bağımsızlıklarını tahkim etme çabasıyla da örtüşmekteydi. **Daimî egemenlik ilkesi**, kısa süre sonra da uluslararası hukukun kabul gören temel prensiplerinden biri haline gelmişti. 1972 tarihli Stockholm Bildirgesi'nin 21. ilkesinde devletlerin kendi kaynaklarını kalkınma politikalarına uygun biçimde kullanma egemenliğine sahip oldukları ancak diğer devletlerin çevresine zarar vermeme sorumluluğunu da taşıdıkları belirtilmiştir.⁴ Bu ifade, uluslararası çevre hukukunun temelini oluşturan “**zarar vermeme**” yükümlülüğünün erken bir yansımasıdır.⁵

Devlet egemenliği kavramı özellikle enerji sahasında mutlak bir ayrıcalık olmaktan çıkıp çevre koruma gibi sorumlulukları içeren bir prensibe dönüşmeye başlamıştır. Nitekim uluslararası hukukun gelişimi sürecinde, egemenlik hakkının yanına bu hakkın kullanımına ilişkin ödevler eklenmeye başlamıştır.⁶ Doğal kaynaklar üzerinde egemenlik ilkesinin yalnızca hakları değil, aynı zamanda belirli yükümlülükleri de beraberinde getirdiği yaklaşımı ağırlık kazanmıştır.⁷ Egemenlik, günümüzde tek taraflı bir ayrıcalık olmanın ötesinde, doğal kaynakların kullanımıyla ilgili sorumlulukları da içeren bir yetki olarak anlaşılmaktadır. Doğal kaynaklar üzerindeki egemenlik, uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin de etkisiyle “**yetki ve sorumluluk dengesi**” üzerinden incelenmeyi gerektirmektedir.

Doğal kaynaklar üzerindeki daimî egemenlik anlayışı, özellikle sorumluluk ölçüünde ve uluslararası hukuk araçlarıyla önemli ölçüde sınırlanmaktadır. Bunun çok önemli göstergelerinden biri de enerji alanına dair ulusal yargı yetki sahasının ciddi şekilde daraltılmış olması ve özellikle şirketlerle ilgili uyuşmazlıkların çoğu durumda uluslararası tahkim süreçlerinde çözümlenebilmesidir.⁸

B- ÇEVRESEL SINIRLAMALAR VE DEVLETİN SORUMLULUKLARI

1960'ların sonlarından itibaren yükselen çevre bilinci ve uluslararası çevre sorunları, egemenlik anlayışına önemli sınırlamalar getirmeye

³ UN General Assembly, 'Permanent Sovereignty over Natural Resources' (14 December 1962) UNGA Res 1803 (XVII), UN Doc A/RES/1803(XVII).

⁴ Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration) (16 June 1972) UN Doc A/CONF.48/14/Rev.1, Principle 21.

⁵ Aytaç Yüksel ve Duygu Barut, 'Uluslararası Çevre Hukukunda Sürdürülebilir Kalkınma' (2023) 2(3) *Çevre Şehir ve İklim Dergisi* 32, 39

⁶ Matz-Lück, N., & Christiansen, L. (2021). UNGA as the anchor: Global environmental conferencing. *Environmental Policy and Law*, 50(6), 519-530.

⁷ Nico Schrijver, *Sovereignty over Natural Resources: Balancing Rights and Duties* (Cambridge University Press 1997) 7-8.

⁸ Taylor, I., & Smith, K. (2007). *United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)*. Routledge.

başlamıştır. Özellikle 1972 Stockholm Konferansı⁹ ve sonrasında gelişen çevre hukuku ilkeleri, devletlerin mutlak egemenlik iddialarını yumuşatan bir çerçeve oluşturmuştur. 2015 tarihli Paris Anlaşması¹⁰, her ne kadar esnek ve ulusal katkılara dayalı bir mekanizma öngörse de uluslararası toplumun iklim değişikliğiyle mücadelede iş birliği ihtiyacını normatif bir çerçeveye oturtmuştur. Uluslararası hukukun temel araçlarıyla donanan çevre hukukunun devletlerin ekonomik ve sosyal politikalarını belirleyici etkileri artarak devam etmektedir. Küresel çevre ve iklim sorunlarının giderilmesi amacıyla, devletlerin çeşitli egemenlik araçlarını uluslararası anlaşmalar doğrultusunda kullanma zorunluluğu, enerji hukukunu da belirleyen bir sorumluluk çerçevesi oluşturmaktadır.

Enerji, uluslararası sahada devletlerin karşılıklı rekabet ettiği stratejik araçlardan biridir. Bu durum, enerji hukukunun da uluslararası rekabetle birlikte ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. **Devletlerin hukuksal sorumlulukları ve ekonomik rekabetin iç içe geçtiği enerji alanında, egemen devletler arasında uluslararası anlaşmaların bağlayıcı nihai formuna ulaşmakta güçlükler yaşanmaktadır.**¹¹

Uluslararası hukuk doktrininde, egemenliğin giderek “sınırlanan” bir yapıya dönüştüğü ifade edilmektedir.¹² Bu bağlamda, modern uluslararası hukukta doğal kaynak egemenliği de beraberinde ek yükümlülükler getiren bir kavram haline gelmiştir. Yani devletlerin enerji alanındaki egemenlik hakları, ancak belirli *çevresel, ekonomik ve insani sorumlulukları* yerine getirmeleri koşuluyla tesis edilebilmektedir. Bu gidişat, *egemenliğin sorumlulukla eşzamanlı* kullanılmasını gerekli kılmaktadır.¹³ **“Sorumluluk olarak egemenlik”** olarak nitelenen bu anlayış gereğince, doğal kaynaklar üzerindeki daimi egemenlik hakkının *“sadece şimdiki değil, tüm nesillerin çıkarları doğrultusunda davranma sorumluluğunu”* içerdiği savunulmaktadır.¹⁴

C- EGEMENLİĞİN NORMATİF VE KURUMSAL YENİDEN TANIMLANMASI

Çevre hukuku, insan hakları ve ekonomik alanlarındaki gelişmeler sonucunda devletin egemenlik unsuru, kuramsal, kurumsal ve normatif

⁹ Stockholm Declaration, (n 4).

¹⁰ Paris Agreement (adopted 12 December 2015, entered into force 4 November 2016) UN Doc FCCC/CP/2015/L.9/Rev.1, <https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/109r01.pdf>

¹¹ Andreas Goldthau and Jan Martin Witte, ‘Global Energy Governance: The Need for New Rules of the Game’ (2009) 15(3) *Global Governance* 373, 377.

¹² James Crawford, *Brownlie’s Principles of Public International Law* (9th edn, Oxford University Press 2019) 447–452; Malcolm N Shaw, *International Law* (9th edn, Cambridge University Press 2021) 368–372; Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk* (21. bs, Turhan Kitabevi 2023) 89–94.

¹³ H. Emrah Beriş, ‘Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme’ (2008) 63(1) *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 55, 75.

¹⁴ Hanneke van Eijken and Wouter Werner de Jong, ‘Permanent Sovereignty over Natural Resources and the Responsibility to Protect the Environment’ in Nico Schrijver and Friedl Weiss (eds), *Sustainable Development and International Law* (Martinus Nijhoff Publishers 2004) 199–205 <https://brill.com/display/title/11173>.

anlamda değişime maruz kalmaktadır. Egemenlik artık sadece güç ve kontrol yetkisi değil, aynı zamanda “**evrensel bir sorumluluk**” anlamında yorumlanmaktadır. Başlangıçta daha çok insani müdahale ve “**koruma sorumluluğu**” (Responsibility to Protect, R2P) tartışmalarında ortaya çıkan bu kavram, zamanla çevre, sürdürülebilir kalkınma ve enerji alanlarına da uyarlanmıştır.¹⁵

Devletlerin enerji politikalarını şekillendirirken kendi vatandaşlarına olduğu kadar uluslararası topluma karşı da sorumluluk taşıdığı kabul edilmektedir.¹⁶ Uluslararası hukuk kuramcıları, egemenliğin mutlak bir sorumsuzluk kalkanı olmaktan çıkarak iç ve dış sınırları olan ve paylaşılan bir otoriteye dönüştüğünü belirtmektedirler.¹⁷ Bu yeni egemenlik anlayışı, kurumsal yapıda da değişimi beraberinde getirmiştir. **Uluslararası örgütler, çok taraflı sözleşmeler, yumuşak hukuk inisiyatifleri ve tahkim yargılamaları egemenliğin klasik rejimini dönüştüren yeni mekanizmalar oluşturmuştur.**¹⁸

Egemenlik, özellikle uluslararası enerji sahasında farklı aktörlerin katılımıyla icra edilen ve farklı inisiyatiflerce paylaşılan bir yetki görünümü vermektedir. Devlet, enerji projelerinde artık yalnızca onay merci değil, aynı zamanda paydaş katılımını sağlayan, şeffaflığı gözeten ve hesap verebilirliği temin eden bir düzenleyici olarak konumlanmaktadır. Kısacası, egemenlik kavramı uluslararası enerji hukukunda tek taraflı bir hak olmaktan çıkmış; karşılıklı bağımlılık ve ortak sorumluluklar ekseninde tanımlanan çok boyutlu bir yetkiye dönüşmüştür. Bu yeni anlayış, enerji alanındaki hukuki normların oluşumunu da etkilemiş ve aşağıda incelenecek çok aktörlü yapının temelini oluşturmuştur.

D- İKLİM DEğİŞİKLİğİ, ENERJİ DÖNÜŞÜMÜ VE ÖZEN YÜKÜMLÜLÜğÜ STANDARTLARININ HUKUKSAL ÇERÇEVESİ

İklim değişikliğine ilişkin uluslararası hukuk kaynakları; iklim değişikliğinin devletlerin **zarar vermeme, iş birliği ve özen yükümlülüğü** şeklindeki geleneksel sorumluluk alanını yeniden gözden geçirmeyi gerektirmektedir. Bu çerçeve; devletlerin enerji alanındaki egemenlik kullanımı olarak değerlendirilebilecek “enerji karma seçimi”, “fossil yakıt sübvansiyonları”, “izin rejimleri” ve “büyük ölçekli projelerin seçimi” gibi yetkilerinin sadece ekonomik takdir yetkisi kapsamında değerlendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır.¹⁹

¹⁵ Aksu (n 1) 595.

¹⁶ Daniel Bodansky, ‘The Concept of Responsibility in International Law’ (1998) 92 Proceedings of the American Society of International Law 190–195; Schrijver (n 7).

¹⁷ Sparks, T., & Peters, A. (2024). The individual in international law: history and theory. Oxford University Press.

¹⁸ Olawuyi, D. S., González, J. J., Mostert, H., Montoya, M. F., & Banet, C. (2024). Net Zero and Natural Resources Law: Sovereignty, Security, and Solidarity in the Clean Energy Transition. Oxford University Press.

¹⁹ Christian Roschmann, “İklim Değişikliğİ ve İnsan Hakları”, çev. Engin Fırat, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 70, S. 4, 2021, s. 1155, 1172.

Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi'nin 21 Mayıs 2024 tarihli danışma görüşü, sera gazı emisyonlarını; deniz ortamının kirlenmesi kavramı kapsamında ele alarak Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) kuralları çerçevesinde, önleme ve özen yükümlülüğünün iklim boyutunu açıkça ortaya koymuştur.²⁰ Böylece enerji üretim ve tüketiminden kaynaklanan emisyonlar sadece çevresel ve iklimsel bir sonuç değil; deniz çevresini koruma yükümlülükleri bakımından da hukuken önem kazanan bir “riske maruz bırakma” alanı hâline gelmektedir.²¹

Uluslararası Adalet Divanı'nın 23 Temmuz 2025 tarihli “İklim Değişikliği Bakımından Devletlerin Yükümlülükleri” danışma görüşü de benzer biçimde, devletlerin iklim değişikliğine ilişkin uluslararası hukuk yükümlülüklerini sistematik bir çerçevede ele almış; özen yükümlülüğünün içeriğini, zarar vermeme ilkesini ve uluslararası iş birliği beklentisini güçlendiren bir yorumla somutlaştırmıştır.²² Enerji hukukuna yansması bakımından bu görüş; devletlerin enerji dönüşümünü yalnızca “iyi niyetli hedefler” değil, “**öngörülebilir riskleri azaltmaya yönelik hukuki bir gereklilik**” olarak tasarlamasını teşvik etmektedir.²³ Bu danışma görüşleri doğrudan “ulusüstü ölçekte bir enerji yargılama sistemi” oluşturmamıştır. Ancak, bu süreçler enerjiye ilişkin ulusal takdir alanını daraltan ve özellikle ağır çevresel etki doğuran fosil yakıt projelerinde karar alma süreçlerinin gerekçelendirilmesi, şeffaflaştırılması ve risk azaltımının somutlaştırılması yönünde bir **standartlaşma baskısı** üretmektedir. Bu baskı, enerji egemenliğinin “mutlak bir yetki”den ziyade, uluslararası sorumlulukların ışığında kullanılabilen ve esnek normlarla gelişen bir alan olarak incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

II- ENERJİ HUKUKUNDA ÇOK AKTÖRLÜ YAPI

Uluslararası enerji hukuku, yalnızca devletlerin değil, çok sayıda farklı aktörün etkin olduğu bir alan haline gelmiştir. Enerji piyasalarının küreselleşmesi, devasa çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması, uluslararası örgütlerin düzenleyici roller üstlenmesi ve sivil toplumun artan etkisi, bu alanda çok aktörlü bir düzenleme ve koordinasyon yapısı doğurmuştur. Bu bölümde devlet, şirketler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplumun enerji hukukundaki rol ve etkileri incelenecek; çok aktörlü yapının hukuki ve politik sonuçları değerlendirilecektir. Ayrıca uluslararası enerji hukukunun inceleme

²⁰ Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (United Nations Convention on the Law of the Sea – UNCLOS), 10 Aralık 1982, 1833 UNTS 3, **md. 192 ve 194**; ayrıca *Request for an Advisory Opinion submitted by the Commission of Small Island States on Climate Change and International Law* (Advisory Opinion), ITLOS Case No 31, 21 Mayıs 2024.

²¹ *Request for an Advisory Opinion submitted by the Commission of Small Island States on Climate Change and International Law* (Advisory Opinion) ITLOS Case No 31 (21 May 2024) paras 200–210.

²² Request for an Advisory Opinion on the Obligations of States in respect of Climate Change (Advisory Opinion) (23 July 2025) International Court of Justice, Advisory Opinion, özellikle bkz. paras. 135–148, 175–182.

²³ *Obligations of States in respect of Climate Change* (Advisory Opinion) (23 July 2025) ICJ General List No 187, paras 114 and 190.

alanının özgün karakteri ve kurumsallaşma düzeyi, yani müstakil bir hukuk dalı olarak gelişim süreci ele alınacaktır.

A- DEVLETİN ENERJİ FAALİYETLERİNDEKİ ROLÜ

Devletler, enerji hukuku alanında tarihsel ve halen en önemli aktörlerdir. Egemen devlet, kendi topraklarındaki enerji kaynaklarının mülkiyetini ve yönetimini elinde tutar; bu kaynakların araştırılması, çıkarılması, işletilmesi ve dağıtımı konusunda birincil düzenleyici otoritedir. Stratejik öneme sahip petrol, doğal gaz, maden gibi doğal kaynakların mülkiyetinin millete/devlete ait olmasına ilişkin mevzuat halen geçerlidir. Bu yaklaşım, doğal kaynaklar üzerinde daimî egemenlik ilkesiyle de uyumludur.²⁴ Devletler, enerji sektöründe farklı rolleri bir arada üstlenmektedirler. Özellikle enerji alanında, kamusal politika belirleyici, düzenleyici, denetleyici, işletmeci (devlete ait enerji şirketleri aracılığıyla) ve uluslararası arenada müzakereci aktör olabilirler. Bir devlet, ulusal enerji stratejisini belirlerken enerji arz güvenliği, ekonomik kalkınma, çevre koruma ve sosyal etkiler arasında denge kurmaya çalışabilir; bu hedefler doğrultusunda yasa ve yönetmelikler çıkarabilir. Elektrik piyasasının düzenlenmesi, petrol-doğal gaz arama ruhsatları, yenilenebilir enerji teşvikleri gibi konularda yasal çerçeveyi de belirleyebilir. Ancak, enerjinin doğası gereği ithalat ve ihracat rejimine tabi kısıtlı bir kaynak oluşu, uluslararası iş birliğini zorunlu kılmaktadır. Uluslararası düzeyde devletler, enerji ticareti ve yatırımlarını kolaylaştırmak veya riskleri azaltmak için ikili ve çok taraflı antlaşmalara girmektedir.

Enerji Şartı Antlaşması (ECT), çoğunluğu Avrupa ve Asya ülkeleri olan taraf devletler arasında enerji yatırımlarının korunmasını ve enerji ticaretinin serbestleşmesine yönelik hükümler de içeren çok taraflı bir antlaşma olarak öne çıkmaktadır.²⁵ Benzer şekilde devletler, OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) gibi karteller veya Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) gibi iş birliği mekanizmaları yoluyla enerji piyasalarını kolektif olarak etkileyebilmektedir. Devletlerin bu girişimleri, uluslararası enerji hukukunun sözleşmesel ve kurumsal temelini oluşturmaktadır.²⁶

Devletlerin enerji faaliyetlerindeki rolü, son yıllarda iç ve dış dinamiklerle belirli bir dönüşüm geçirmektedir. Özellikle demokratik toplumlarda, enerji projelerinin yerel halk ve sivil toplum tarafından yakın takibe alınması, devlet karar alma süreçlerini daha katılımcı ve şeffaf hale getirmektedir. Örneğin bir termik santral lisansı verilirken, kamu otoritesinin Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) yapması yasal zorunluluk haline gelmiştir. Devlet, artık enerji projelerinde sadece tek yanlı kamusal onay mercii değil, aynı zamanda paydaş katılımını sağlayan, şeffaflığı gözetilen ve

²⁴ UN General Assembly, 'Permanent Sovereignty over Natural Resources' (14 December 1962) UNGA Res 1803 (XVII) UN Doc A/RES/1803(XVII); Schrijver (n 7).

²⁵ Enerji Şartı Antlaşması; (Energy Charter Treaty 1998) 2080 UNTS 95)

²⁶ Christian Downie, 'Steering global energy governance: Who governs and what do they do?' (2022) 16(2) *Regulation & Governance* 487, 489–491; Energy Charter Treaty (n 26).

hesap verebilirliği temin eden ve belirli müzakerelere uygun hareket eden aktör rolünü de üstlenmektedir.

Uluslararası düzeyde de özellikle enerji sektöründe devletlerin kendi politikalarını uluslararası norm ve standartlara uyumlu hale getirme gerekliliği oluşmuştur. Bu doğrultuda devletler, doğal kaynaklar üzerinde egemen bir otorite olmaya devam etmekle birlikte, uluslararası sahada eşzamanlı olarak yatırımcı olmaları nedeniyle, yetkilerini uluslararası enerji ağı içindeki diğer paydaşlarla birlikte kullanabilmektedirler.

B- ŞİRKETLERİN VE ÖZEL SEKTÖRÜN ETKİSİ

Uluslararası hukukta insan hakları yükümlülüğü başlangıçta esasen devletlere atfedilen bir sorumluluk alanı olarak kabul edilmiştir. Devletler, taraf oldukları insan hakları sözleşmeleri çerçevesinde bireylerin temel hak ve özgürlüklerine saygı göstermek, bu hakları korumak ve ihlaller karşısında etkili başvuru yolları sağlamakla yükümlüdür. Bununla birlikte küreselleşme süreci ve ulusötesi ekonomik faaliyetlerin artması, özellikle enerji ve madencilik sektörlerinde faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin insan hakları üzerindeki etkisini daha görünür hâle getirmiştir. *Bu gelişme, insan haklarının korunmasına ilişkin yükümlülüklerin yalnızca devlet eylemleriyle sınırlı olmadığını; devletlerin aynı zamanda özel sektör faaliyetlerinden kaynaklanabilecek ihlalleri önleyici, düzenleyici ve denetleyici mekanizmalar kurmakla da yükümlü olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda uluslararası hukukta şirketlerin insan haklarıyla ilişkisini düzenleyen yeni normatif çerçeveler gelişmiştir.*

Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Haklarına İlişkin Rehber İlkeleri ile OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi, devletlerin insan haklarını koruma yükümlülüğünü teyit ederken, şirketlerin de faaliyetlerinin insan hakları üzerindeki etkilerini değerlendirme ve gerekli önleyici tedbirleri alma sorumluluğunu vurgulamaktadır.²⁷ Bu yaklaşım, özellikle enerji ve doğal kaynak sektörlerinde faaliyet gösteren şirketlerin **çevresel sürdürülebilirlik, yerel toplulukların hakları ve çalışma standartları** bakımından daha yüksek normatif beklentilerle karşılaşmasına yol açmış; böylece **uluslararası enerji hukukunun insan hakları boyutunun güçlenmesine katkı sağlamıştır.**

Çok uluslu şirketler, enerji alanında uluslararası normların şekillenmesinde de önemli aktörler olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle büyük petrol, doğalgaz ve madencilik şirketleri, faaliyet gösterdikleri ülkelerin enerji politikalarını ve düzenlemelerini dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Yabancı yatırımcı olarak bu şirketlerin talepleri, yatırım yapılan ülkelerde hukuki reformları gerektirebilmekte veya yeni uluslararası anlaşmaların içeriğini şekillendirebilmektedir. Uluslararası şirketler son yıllarda edilgen kural

²⁷ UN Human Rights Council, *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework* (21 March 2011) UN Doc A/HRC/17/31; OECD, *OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct* (OECD Publishing 2023).

uygulayıcısı rollerini terk etmiş ve kendi inisiyatifleriyle iç normlar oluşturan aktörler haline gelmiştir.²⁸

Enerji sektöründe faaliyet gösteren şirketler arasında çevresel ve sosyal risk yönetimi için geliştirilen **Equator Prensipleri** gibi standartlar fiili bir yöntem birliği geliştirilmesine katkı sunmaktadır.²⁹ Ayrıca çok uluslu enerji şirketleri, **kurumsal sosyal sorumluluk** (Corporate Social Responsibility, CSR) politikaları ve sektör inisiyatifleri yoluyla da norm oluşturabilmektedir.³⁰

Madencilik ve enerji sektöründeki şirketler arasında çevre kirliliğini önleme, yerel halkla iletişim, iş sağlığı ve güvenliği gibi konularda ortak standartlar ve iyi uygulama kodları geliştirilmiştir. Bu bağlamda, şirketlerin gönüllü taahhütleri ve raporlamaları, uluslararası enerji hukukuna “enerji adaleti” ve “insan hakları” boyutlarının dâhil olmasına katkı sunmaktadır. Özellikle enerji sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin insan hakları ihlallerine karşı duyarlılık göstermeleri, hem uluslararası baskı mekanizmaları (örneğin uluslararası sivil toplum kuruluşlarının tepkileri) hem de kendi benimsedikleri politikalar sayesinde artmaktadır.³¹

C- ULUSLARARASI KURUMLARIN ROLÜ VE YUMUŞAK HUKUK BELGELERİNİN ETKİSİ

Devletler ve şirketler dışında, uluslararası örgütler ve çok taraflı inisiyatifler de enerji hukukunun şekillenmesinde önemli aktörlerdir. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, OECD, Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) gibi kuruluşlar, enerjiyle ilgili politikaların koordinasyonu, finansmanı ve teknik rehberliği konularında etkin roller üstlenmiştir. Bu kurumlar aracılığıyla, üye devletler arasında yumuşak da olsa bir koordinasyon ve uyum sağlanmaktadır. Uluslararası örgütlerin yanında, enerji alanında çok paydaşlı girişimler de gelişmiştir.

Extractive Industries Transparency Initiative (EITI) gibi girişimler, hükümetleri ve şirketleri maden ile petrol-gaz sektöründe gelir ve ödeme

²⁸ Zeynep Ayşe Odman, ‘Çok Uluslu Şirketler ve Küresel Yönetişim: Uluslararası Hukukta Yeni Aktörler’ (2011) 8(31) *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 95, 98.

²⁹ **The Equator Principles (EP4)**, 2020. Bu ilkeler özellikle enerji, altyapı ve büyük ölçekli yatırım projelerinin finansmanında çevresel ve sosyal risk yönetimi standartları getirerek finans kuruluşları ve şirketler bakımından fiili bir ulusötesi normatif çerçeve oluşturmaktadır. Ayrıca çok uluslu şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk (Corporate Social Responsibility – CSR) politikalarının ve çevresel, sosyal ve yönetim (Environmental, Social and Governance – ESG) standartlarının uluslararası ekonomik düzen içinde normatif etki yaratabildiği kabul edilmektedir. (*Equator Principles Association*, <https://equator-principles.com> Erişim Tarihi: 2 Mart 2026)

³⁰ John Gerard Ruggie, ‘Global Governance and “New Governance Theory”’: Lessons from Business and Human Rights’ (2014) 20(1) *Global Governance* 5, 5–7.

³¹ UN Human Rights Council, *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework* (21 March 2011) UN Doc A/HRC/17/31, Principles 11–17; OECD, *OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct* (OECD Publishing 2018) 17–19.

şeffaflığını artırmak için gönüllü raporlamaya davet etmektedirler.³² Bu süreç, sivil toplumun da içinde olduğu çok paydaşlı bir yapı sayesinde yürütülmekte ve zamanla katılımcı ülkelerde bir standart halini alabilmektedir. Aynı şekilde iklim değişikliği alanında sivil toplum kuruluşları, ülke emisyon verilerini, fosil yakıt sübvansiyonlarını veya enerji şirketlerinin karbon ayak izini izleyip raporlayarak hem kamuoyunu bilgilendirmekte hem de devletlere baskı oluşturmaktadır.

Yumuşak hukuk belgeleri (soft law), genellikle uluslararası anlaşma niteliğinde olmayan ancak politika yönlendirici etkisi olan ilke ve standartları içerir.³³ Özellikle çevreyle bağlantılı enerji konularında bu tür belgeler, sonraki dönemde bağlayıcı hukuk kurallarının gelişimine zemin hazırlayabilmektedir. 1992 Rio Bildirgesi'ndeki³⁴ **“ihtiyat ilkesi”**, **“kırleten öder ilkesi”** ve **“katılım ilkesi”** gibi prensipler, başlangıçta yumuşak hukuk niteliğinde ortaya çıkmış ancak *ilerleyen yıllarda uluslararası ve ulusal düzeyde bağlayıcı düzenlemelere dönüşmüştür*.³⁵ Gönüllü standartlar ve taahhütler gibi yumuşak hukuk unsurlarının bazen sert hukuk normlarına evrilebildiği, çoğu kez de yorum aracı işlevi gördüğü vurgulanmaktadır.³⁶ Uluslararası örgütler ve kullandıkları bazı yumuşak hukuk araçları, uluslararası enerji hukukunda tamamlayıcı bir normatif katman oluşturmaktadır.

Devletlerin tek başına yaptığı düzenlemeler yerine, çok taraflı diyalog ve rehber ilkeler ekseninde şekillenen bu standartlara dayalı katman, enerji alanında kolektif öğrenmeyi ve uyumu teşvik etmektedir. Birçok yumuşak hukuk belgesi ve uluslararası sözleşme, sivil toplumun aktif katılımı ile müzakere edilmiştir. Örneğin **Aarhus Sözleşmesi** olarak bilinen “Çevresel Konularda Bilgi Edinme, Karar Süreçlerine Katılım ve Adalet Erişim Sözleşmesi”nin³⁷ müzakerelerinde çevre STK'larının görüşleri alınmış ve bu durum sözleşmenin içeriğine yansımıştır. Bu örnek, uluslararası enerji projelerinde şeffaflık ve katılım ilkelerinin yerleşmesinde **uluslararası kurumların ve sivil toplumun doğrudan etkisine** işaret etmektedir. Benzer şekilde, Avrupa dışındaki bölgelerde de çevresel demokrasi hakları alanında ilerlemeler görülmüştür. Örneğin Latin Amerika ve Karayip ülkeleri 2018'de

³² Extractive Industries Transparency Initiative (EITI), *The EITI Standard 2023* (EITI International Secretariat 2023), Section 2 ('Disclosure of Payments and Revenues').

³³ Christine Chinkin, 'The Challenge of Soft Law: Development and Change in International Law' (1989) 38 *International and Comparative Law Quarterly* 850, 851–853; Dinah Shelton, *Soft Law* (Oxford University Press 2000) 1–3.

³⁴ Rio Declaration on Environment and Development (adopted 14 June 1992) UN Doc A/CONF.151/26 (Vol I), Principle 2.

³⁵ Alan Boyle, 'Soft Law in International Law-Making' in Malcolm D Evans (ed), *International Law* (4th edn, Oxford University Press 2014) 118, 118–120.

³⁶ Ibid, 119.

³⁷ Aarhus Sözleşmesi: Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention) (opened for signature 25 June 1998, entered into force 30 October 2001) 2161 UNTS 447.

Escazú Anlaşması'nı³⁸ kabul ederek Aarhus Sözleşmesi'nin ilkelerini kendi bölgelerinde hukuken bağlayıcı hale getirmişlerdir. Bu bölgesel anlaşma sayesinde çevresel bilgilere erişim, karar süreçlerine katılım ve çevre adaletine erişim hakları, Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde uluslararası hukuk korumasına kavuşmuştur.³⁹

D- SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ (STK) ETKİSİ VE SAVUNUCULUK

Enerji hukuku ve politikaları, artık sadece hükümetler ve şirketler arasında belirlenmemekte ve sivil toplum aktörleri de bu sürece etkin olarak dahil olmaktadır. STK'ların enerji alanındaki en belirgin rolü, savunuculuk faaliyetleri yoluyla karar alıcılar üzerinde baskı oluşturmak ve kamuoyu farkındalığı yaratmaktır. Özellikle çevresel etkileri yüksek olan enerji projelerinde (büyük barajlar, nükleer santraller ve termik santraller), yerel ve uluslararası çevre STK'ları projelerin durdurulması veya değiştirilmesi için girişimlerde bulunabilmektedir.

STK'ların bilgi üretimi ve şeffaflık sağlamak şeklinde katkıları da önem arz etmektedir. Enerji sektörüyle ilgili teknik konularda dahi STK'lar uzman raporları hazırlayarak veya bağımsız izleme yaparak eksik kalan bilgileri tamamlamaktadırlar. Yukarıda bahsedilen EITI gibi girişimler, STK'ların katılımıyla başarısını artırırken, tekil STK'lar da kendi inisiyatifleriyle hükümet politikalarını denetleyebilmektedir.

STK'lar hukuki süreçlere de katılmaya başlamıştır. Bazı ülkelerde STK'lar, çevre ve enerji konularında dava açma yetkisi elde etmiş veya mahkemeye uzman görüş sunma yoluyla yargı süreçlerinde yer almıştır. Örneğin, enerji projelerine karşı halkın çıkarlarını etkileyen bazı davalarda, ilgili STK'lar aktif rol oynamaktadır.⁴⁰

Uluslararası enerji hukukunda yatırım tahkimi duruşmalarında şeffaflık kurallarının benimsenmesiyle STK'ların uzman görüşü sunan olarak uyumsuzluklara dahil olmasının yolu açılmıştır. Söz konusu kurallar; tahkim süreçlerinde *amicus curiae* (üçüncü taraf görüşü) sunmaya, duruşmaların şeffaflığına ve özellikle kamu yararını ilgilendiren uyumsuzluklarda sivil toplum aktörlerinin sürece katılımına imkân tanımaktadır.⁴¹ Bu sayede uluslararası enerji hukuku, devlet ve özel sektörün yanı sıra sivil toplumun da katkısıyla çok aktörlü bir yapıya kavuşmuştur. **Çok aktörlü bu yapı, hukuk**

³⁸ Escazú Agreement, Public Participation and Justice in Environmental Matters in Latin America and the Caribbean (adopted 4 March 2018, entered into force 22 April 2021) 3397 UNTS 3, arts 7–9.

³⁹ Escazú Agreement, arts 7–9.

⁴⁰ **Urgenda Foundation v. Netherlands** davasında bir sivil toplum kuruluşu olan Urgenda Vakfı, Hollanda devletine karşı açtığı dava sonucunda hükümetin sera gazı emisyonlarını azaltma yükümlülüğünün yargı kararıyla tanınmasını sağlamıştır. (*Urgenda Foundation v. State of the Netherlands*, Supreme Court of the Netherlands (Dutch Supreme Court), 20 December 2019, ECLI:NL:HR:2019:2007.)

⁴¹ International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID), *ICSID Arbitration Rules* (2022) rr 62(3), 65; UNCITRAL, *Rules on Transparency in Treaty-based Investor–State Arbitration* (2014) arts 2–3, 6.

kurallarının oluşumuna sivil katkıları artırmakla birlikte karar alma süreçlerini daha karmaşık hale getirmektedir. Ancak süreç enerji alanında özgün bir yönetim mekanizmasının önünün açılmasını da sağlamaktadır.

E- ÇOKAKTÖRLÜ YAPININ HUKUKİ VE POLİTİK SONUÇLARI

Enerji alanında ortaya çıkan aktör çeşitliliği, uluslararası enerji hukukunun kurumsal ve düzenleyici yapısını geleneksel devlet-odaklı modelden farklı, yeni bir yapıya büründürmektedir. Çok aktörlü bu yapı, hukuki normların oluşum sürecini de zenginleştirmiştir. Artık uluslararası enerji hukukunun normatif kaynakları, sadece devletlerin yaptığı anlaşmalar veya iç hukuk düzenlemeleriyle sınırlı kalmamaktadır. Uluslararası şirketlerin sektör standartları, uluslararası örgütlerin rehber ilkeleri ve STK'ların önerileri de uluslararası normatif çerçevenin bir parçası haline gelmektedir. Bu durum, **hukukun kaynaklarını çeşitlendirdiği gibi normların meşruiyetini de artırabilir; zira daha fazla paydaşın katkı verdiği kurallar, daha geniş bir kesim tarafından kabul görebilmektedir.**⁴²

Enerjideki çok aktörlü yapının politik sonuçları da dikkat çekicidir. Enerji alanındaki karar alma süreçleri daha müzakere merkezli ve katılımcı hale geldikçe, bu konulardaki politika oluşturma dinamikleri değişmiştir. Yerel halk, şirketler, uluslararası kuruluşlar ve STK'lar enerji politikalarının şekillenmesine katkı sunabilmektedir. **Sonuçta ortaya çıkan politikalar, müzakere edilmiş mutabakatlar şeklinde, çoklu çıkar dengelerini gözeten içeriklere sahip olmaktadır. Bu ise hukuki meşruiyeti artırmakla birlikte, süreci karmaşıklarştırmaktadır. Büyük bir enerji altyapı projesinin hayata geçirilmesi, artık yalnızca ilgili devlet kurumunun kararıyla değil, çoğu zaman uluslararası finans kuruluşlarının koşulları, yerel halkın rızası ve STK'ların itirazları dikkate alınarak ilerlemektedir.**

Ağ yapılı ve çok paydaşlı bir koordinasyon olarak nitelendirilebilecek yeni yönetim modeli, **enerji projelerinin uygulanabilirliğini etkilediği gibi uluslararası hukukun etki alanını da genişletmektedir.**⁴³ Ne var ki enerji alanında giderek güçlenen çok paydaşlı ve ağ temelli koordinasyon yaklaşımı, kamu hukuku bakımından bazı sakıncaları da beraberinde getirebilir. Karar alma ve uygulama süreçlerinin aktörler arasında dağılması, yetki ve sorumluluk çizgisini bulanıklaştırarak hesap verebilirlik ve demokratik meşruiyet açısından "**sorumluluğun dağılması**" riskini artırabilir. Bu nedenle enerji alanındaki çok aktörlü koordinasyonun, **kanunilik, hesap verebilirlik, denetim ve etkili başvuru** güvenceleriyle birlikte ele alınması gerekir.⁴⁴

⁴² Fabrizio Cafaggi, 'Transnational Private Regulation and the Production of Global Public Goods and Private "Bads"' (2012) 23(3) *European Journal of International Law* 695, 696–699; Kenneth W Abbott and Duncan Snidal, 'Hard and Soft Law in International Governance' (2000) 54(3) *International Organization* 421, 422–424.

⁴³ Kal Raustiala, 'The Architecture of International Cooperation: Transgovernmental Networks and the Future of International Law' (2002) 43 *Virginia Journal of International Law* 1, 5–9.

⁴⁴ Seulki Lee and Sonia M Ospina, 'A framework for assessing accountability in collaborative governance: A process-based approach' (2022) 5(1) *Perspectives on Public Management and Governance* 63, 64.

Hukuki açıdan, mevcut çok aktörlü yapı, belli başlı belirsizlikler de oluşturmaktadır. Devlet dışı aktörlerin uluslararası hukuk yapım sürecine katılımı arttıkça, klasik anlamda kaynak sayılmayan belgelerin (örneğin bir şirket inisiyatifinin standardı veya bir sivil toplum deklarasyonu, kuralların yorumlanmasında etkili kaynak niteliğine ulaşmaktadır. *Bu yorumların somut uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde kullanılması normatif düzeyde olmasa da özellikle yatırım tahkiminde somut hukuki etkiler doğurduğu tespit edilmiştir.*⁴⁵ Dolayısıyla uluslararası enerji hukuku, özellikle uyuşmazlıkların çözümünde yorum kaynaklarının çeşitlendiği bir yapıya bürünmektedir. **Bir tarafta bağlayıcı uluslararası sözleşmeler ve devlet uygulamaları varken, diğer tarafta yumuşak nitelikli fakat uygulamada etkili standartlar ve ilkeler yer almaktadır.** Bu ikili yapı, yatırım tahkimi uyuşmazlıklarının çözümünde esneklik oluşturmakta, ancak **üstün kamu yararı, hesap verebilirlik ve demokratik meşruiyet** gibi konularda yeni tartışmaları beraberinde getirmektedir.⁴⁶

F- ULUSLARARASI ENERJİ HUKUKUNUN BİR DİSİPLİN OLARAK GELİŞİMİ

Enerji, doğası gereği disiplinlerarası bir konudur; ekonomi, jeopolitik, çevre bilimi, teknoloji ve hukuk bu alanda özellikle iç içe geçer. Ancak uluslararası enerji hukuku, giderek bağımsız bir hukuk disiplininin özelliklerini kazanmaktadır. Bunu destekleyen birkaç eğilim bulunmaktadır:

Enerji alanında uluslararası anlaşmalara entegre olan kurumsal mekanizmalar oluşturulmuştur. Örneğin Enerji Şartı Antlaşmasıyla, IRENA (Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı) gibi yeni uluslararası örgütler, petrol piyasalarını izleyen IEA'nın etkinliği, OPEC'in sürekliliği, iklim rejiminin enerji sektörü üzerindeki etkileri gibi unsurlar, enerji konusunda özel bir uluslararası hukuki çerçevenin oluştuğunu göstermektedir.⁴⁷ Akademik ve mesleki düzeyde enerji hukuku ayrı bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Üniversitelerde enerji hukuku kürsüleri kurulmakta, uluslararası enerji hukuku konferansları ve yayınları artmaktadır. Bu durum, enerji hukukunun geleneksel uluslararası hukuk içindeki konumunu güçlendirmekte ve bir uzmanlık alanı olarak kurumsallaşmasını sağlamaktadır. **Yatırım hukuku, çevre hukuku, ticaret hukuku, deniz hukuku ve insan hakları hukuku gibi alanlarla kesişen enerji meseleleri, enerji hukukunun alt başlıkları olarak ele alınmaya başlanmıştır.** İklim değişikliğinin enerji sektörüne etkileri uluslararası çevre hukuku ve enerji hukukunun ortak gündeminde yer

⁴⁵ *Urbaser SA and Consorcio de Aguas Bilbao Bizkaia v Argentine Republic* (Award, 8 December 2016) ICSID Case No ARB/07/26, paras 1193–1195.; *Methanex Corporation v United States* (Final Award, 3 August 2005) UNCITRAL Arbitration, pt IV ch D para 7.

⁴⁶ Kenneth W. Abbott and Duncan Snidal, 'Hard and Soft Law in International Governance' (2000) 54(3) *International Organization* 421, 422–426; Gabrielle Kaufmann-Kohler, 'Soft Law in International Arbitration: Codification and Normativity' (2010) 1(2) *Journal of International Dispute Settlement* 283, 284–286.

⁴⁷ *Energy Charter Treaty* (n 26); *Statute of the International Renewable Energy Agency* (IRENA) (adopted 26 January 2009, entered into force 8 July 2010) 2700 UNTS 45.

almaktadır. Bu kesişim noktaları, enerji hukukunun bağımsız bir hukuk dalı olarak gelişimini de teşvik etmektedir.⁴⁸

Uluslararası enerji hukukundan söz ederken sadece devletlerin imzaladığı anlaşmalar değil aynı zamanda uluslararası mekanizmalar, özel sektör girişimleri ve toplumsal hareketler tarafından şekillenen geniş bir normatif ağ kastedilmektedir. Çok aktörlü yapı ve disiplinlerarası genişleme, uluslararası enerji hukukunu olgunlaştırmış ve kurumsallaştırmıştır. Bu yeni ortaya çıkan disiplin, bir yandan klasik uluslararası hukukun parçası olmakla birlikte diğer yandan kendine has ilke ve önceliklere sahiptir. *Uluslararası enerji hukukunun müstakil bir alan olarak gelişimi, enerjiye ilişkin uluslararası sorunların (iklim değişikliği, enerji güvenliği, sürdürülebilir kalkınma) kamusal boyutunun daha derinlikli ele alınmasını mümkün kılmaktadır.*⁴⁹

III- ULUSLARARASI ENERJİ HUKUKUNDA TAHKİM VE KAMU HUKUKU ARAÇLARININ DÖNÜŞÜMÜ

Enerji sektörü, yüksek meblağlı yatırımların yapıldığı ve karmaşık uluslararası ilişkilerin yaşandığı bir alan olduğu için yatırım tahkimi bu sektörde sık başvurulan bir uyuşmazlık çözüm yöntemi haline gelmiştir. Uluslararası yatırım tahkimi, yabancı yatırımcı ile ev sahibi devlet arasındaki uyuşmazlıkları tarafsız bir uluslararası forumda çözmeyi sağlayan bir mekanizmadır.⁵⁰ Özellikle petrol, doğal gaz ve maden projeleri gibi büyük ölçekli yatırımlarda, yatırımcılar ile devletler arasında oluşan ihtilaflar da tahkim yoluyla çözülebilmektedir.⁵¹

Geçmişte yatırım tahkimi, daha çok özel hukuk mahiyetinde bir uyuşmazlık çözüm yöntemi gibi görülmüş, işleyişi kamu yararı ve insan hakları gibi konuların dışında seyretmiştir. Yatırım tahkimine ilişkin kavramsal çerçevenin doğru biçimde kurulabilmesi için uyuşmazlığın kaynağına göre **antlaşma-temelli yatırım tahkimi** (treaty-based investment arbitration) ile **sözleşme-temelli yatırım tahkimi** (contract-based investment arbitration) ayrımının açıkça yapılması gerekir.⁵²

Sözleşme-temelli yatırım tahkiminde tahkim yetkisi, yatırımcı ile ev sahibi devlet veya devlete bağlı kuruluş arasında akdedilen yatırım sözleşmesinde yer alan tahkim şartından doğmakta ve uyuşmazlık esasen sözleşmesel yükümlülüklerin ihlali bağlamında ele alınmaktadır. Buna karşılık **antlaşma-temelli yatırım tahkiminde** tahkim yetkisi, devletler arasında akdedilen iki taraflı yatırım antlaşmaları (Bilateral Investment Treaties—BIT'ler) veya çok taraflı yatırım antlaşmaları (multilateral investment treaties)

⁴⁸ Raphael J Heffron and Gavin Little, 'Defining Energy Law: A New Legal Field' (2016) 9(3) *Journal of World Energy Law and Business* 188, 188–190.

⁴⁹ İbid 189.

⁵⁰ UNCTAD (n 9) 3; Andrew Newcombe and Lluís Paradell, *Law and Practice of Investment Treaties: Standards of Treatment* (Kluwer Law International 2009) 15–17.

⁵¹ A. Timothy Martin, 'Dispute resolution in the international energy sector: an overview' (2011) 4(4) *Journal of World Energy Law & Business* 332, 332.

⁵² Gus Van Harten, 'The Public–Private Distinction in the International Arbitration of Individual Claims against the State' (2007) 52(2) *International and Comparative Law Quarterly* 371, 381.

gibi uluslararası anlaşmalardan kaynaklanmakta ve **yatırımcıya ev sahibi devlete karşı doğrudan tahkime başvurma imkânı tanınmaktadır.**⁵³ Bu çerçevede ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes), yatırımcı-devlet uyuşmazlıklarının çözümünde en önemli kurumsal platformlardan biri olarak kabul edilmekte ve özellikle antlaşma temelli yatırım tahkiminde merkezi bir rol oynamaktadır.⁵⁴ Enerji sektörüne özgü önemli bir örnek olarak **Enerji Şartı Antlaşması (Energy Charter Treaty—ECT)** da yatırımcıların ev sahibi devlete karşı tahkim yoluna başvurabilmesini öngören çok taraflı yatırım anlaşmalarındandır.⁵⁵

Enerji yatırımlarına ilişkin tahkim kararlarında kamu hukuku unsurlarının giderek belirginleştiği gözlenmektedir. Bu kapsamda enerji alanındaki yatırım tahkiminin kurumsal özellikleri, bu yolla çözümlenen uyuşmazlıkların kapsamı ve yatırım tahkiminde ortaya çıkan yeni kamusal eğilimler önem arz etmektedir. Bu bağlamda **yatırım tahkiminde kamu hukuku unsurları, uyuşmazlıkların yalnızca yatırımcı ile devlet arasındaki sözleşmesel ilişki çerçevesinde ele alınmamasını; aynı zamanda devletin kamu gücü kullanımı, kamu yararının korunması ve kamusal düzenleme yetkisi gibi unsurların da değerlendirme sürecine dâhil edilmesini ifade etmektedir.** Nitekim enerji sektörünün doğası gereği kamu düzeni ile yakından ilişkili olması, yatırım tahkimi kararlarında devletlerin kamu yararı doğrultusunda hareket etme yükümlülüklerini ve kamu politikalarını dikkate alan bir yaklaşımın gelişmesine yol açmıştır.

Devletlerin **enerji piyasasını düzenleme, çevreyi koruma veya kamu sağlığını güvence altına alma** amacıyla gerçekleştirdikleri **düzenleyici müdahaleler**, uluslararası yatırım hukukunda “**düzenleme hakkı**” (*right to regulate*) olarak ifade edilen kamu gücü yetkileri kapsamında değerlendirilmektedir.⁵⁶ Bunun yanı sıra enerji yatırımlarının çevresel etkileri nedeniyle çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınma (*environmental protection and sustainable development*) ilkeleri de tahkim yargulamalarında giderek daha fazla dikkate alınmaktadır.⁵⁷ Benzer şekilde yatırım uyuşmazlıklarında insan hakları boyutunun gündeme geldiği ve tahkim heyetlerinin yatırımcı hakları ile toplumun temel hak ve özgürlükleri arasında bir denge kurmaya çalıştığı görülmektedir.⁵⁸

Enerji yatırımlarının çoğu zaman doğal kaynakların işletilmesine dayanması nedeniyle, devletlerin **doğal kaynaklar üzerinde daimi egemenliği** (*permanent sovereignty over natural resources*) ilkesi de yatırım

⁵³ Stephan W Schill, *The Multilateralization of International Investment Law* (Cambridge University Press 2009) 3–10.

⁵⁴ *Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States* (ICSID Convention) (opened for signature 18 March 1965, entered into force 14 October 1966) 575 UNTS 159.

⁵⁵ Enerji şartı Antlaşması, Energy Charter Treaty, (n 26).

⁵⁶ UNCTAD, *World Investment Report 2015: Reforming International Investment Governance* (United Nations 2015) 119–120.

⁵⁷ *Técnicas Medioambientales Tecmed SA v United Mexican States* (Award, 29 May 2003) ICSID Case No ARB(AF)/00/2, para 122.

⁵⁸ *Urbaser v Argentina* (n 46) para 1143.

tahkimi kararlarında önemli bir referans noktası hâline gelmiştir. *Bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde, özellikle antlaşma-temelli yatırım tahkiminin yatırımcıların korunması ile kamu yararına uygun düzenleme yapma yetkisi arasında denge kurması gereken ve kamu hukuku boyutu güçlenen bir yapıya doğru evrildiği söylenebilir.*

A- YATIRIM TAHKİMİNİN KURUMSAL ÖZELLİKLERİ VE ENERJİ UYUŞMAZLIKLARI

Yatırım tahkimine genellikle, devlet ile yabancı yatırımcı arasında akdedilen yatırım sözleşmelerine konulan tahkim şartı veya devletlerin taraf olduğu yatırım kapsamında gidilmektedir. Enerji sektöründe tahkim sıklıkla ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes – Dünya Bankası nezdindeki Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözüm Merkezi) veya UNCITRAL (Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu) Tahkim Kuralları çerçevesinde gerçekleşir.⁵⁹ Enerji alanındaki tahkim uygulaması bu kurallara uygun ad-hoc oluşumlarla yürütülür. Yatırımcıların bu sayede ev sahibi devlet aleyhine uluslararası bir zeminde haklarının teminat alınması sağlanabilmektedir.⁶⁰

Uluslararası enerji hukukunda yatırım tahkimi (ISDS) uyuşmazlıklarının çevre, iklim, yerel topluluk hakları ve kamu yararı gibi kamusal etkileri belirginleştikçe, bu mekanizma klasik anlamda “kapalı, taraflar arası özel ticari tahkim” görünümünden uzaklaşmış; doktrinde giderek daha fazla kamu hukuku boyutu (*public law dimension*) taşıyan bir uyuşmazlık çözüm yolu olarak tartışılmaya başlanmıştır. Enerji yatırımlarından kaynaklı tahkim davaları genellikle sözleşme ihlalleri veya kamulaştırma, haksız muamele gibi koruma standartlarını güvence altına almaktadır.⁶¹

Uluslararası yatırım tahkimi yargılamasının özellikleri, klasik devletlerarası mahkemelerden farklıdır. Davalar gizli veya kısıtlı biçimde yürüyebilir, taraflar hakemlerini seçebilir ve kararlar genelde tazminat şeklinde parasal sonuçlar doğurur.⁶² Tahkimin devlet egemenliği ve özellikle düzenleme yetkisi üzerindeki etkisi açısından bazı güvenceler daha önemli sonuçlar doğurmaktadır. Tahkim heyetleri, yatırım antlaşmalarında yer alan adil ve hakkaniyetli muamele (*fair and equitable treatment*), kamulaştırma (*expropriation*) ve ayrımcılık yasağı (*prohibition of discrimination*) gibi yatırım

⁵⁹ International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID), *ICSID Arbitration Rules* (2022) rr 62–63; UNCITRAL, *Rules on Transparency in Treaty-based Investor–State Arbitration* (2014) arts 2–4.

⁶⁰ *Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States* (ICSID Convention) (opened for signature 18 March 1965, entered into force 14 October 1966) 575 UNTS 159, art 25; *UNCITRAL Arbitration Rules* (as revised 2010) arts 1 and 35; Newcombe and Paradell (n 51) 15–17.

⁶¹ Uluslararası yatırım antlaşmaları, yatırımcıları korumak amacıyla adil ve hakkaniyetli muamele (*fair and equitable treatment*), milli muamele (*national treatment*), en çok kayrılan ülke muamelesi (*most-favoured-nation treatment*) ve kamulaştırma hâlinde tazminat gibi temel koruma standartlarını içermektedir. (Energy Charter Treaty (1998) 2080 UNTS 95, md 10-13.)

⁶² Harten, (n 53) 741,744.

koruma standartlarını uygularken, devletlerin kamu yararı amacıyla gerçekleştirdikleri düzenleyici müdahalelerin kapsamını ve sınırlarını da değerlendirmektedir.⁶³ Bu çerçevede yatırım tahkimi pratiğinde, devletlerin çevrenin korunması, kamu sağlığının güvence altına alınması veya enerji piyasalarının düzenlenmesi gibi meşru kamu politikası hedefleri doğrultusunda kullandıkları düzenleme yetkisi (*right to regulate*) ile yatırımcıların anlaşmalardan doğan hakları arasında adil bir denge kurulması gerektiği yönündeki yaklaşımlar giderek daha belirgin hâle gelmiştir.⁶⁴ Bu durum, özellikle enerji sektöründe tahkimi yatırımcılar açısından avantajlı kılmaktadır. Enerji ve doğal kaynak sektörleri, yatırımcı-devlet uyuşmazlıklarının en yoğun görüldüğü alanlardan biridir. Güncel istatistiklere göre yatırım tahkimi davalarının önemli bir bölümü petrol, gaz, madencilik ve elektrik gibi enerji faaliyetlerinden kaynaklanmakta olup, bu durum enerji yatırımlarında tahkim mekanizmasının sıkça kullanılmasına yol açmaktadır.⁶⁵

Teknik konularda uzman hakemlerin seçilmesi, karmaşık enerji uyuşmazlıklarında daha isabetli ve hızlı kararlar alınabilmesini sağlayabilmektedir. Enerji mühendisliği veya enerji piyasası işleyişi hususlarında uzmanlığı olan bağımsız ve tarafsız hakemler, enerji tahkim davalarında yer alabilmektedir. Dolayısıyla tahkim, devletlerle yatırımcılar arasındaki enerji anlaşmazlıklarında da hızlı ve esnek bir çözüm yolu olarak algılanmaktadır. Ancak, bu bağlamda kamu hukuku güvencelerinin ve temel insan haklarının sağlanmasına yönelik bir inceleme yapılması zorunluluğu oluşmuştur.

B- HAKEM KARARLARINDA KAMU YARARI, İNSAN HAKLARI VE ÇEVRE DUYARLILIĞI

Yatırım tahkimi başlangıçta devletlerin egemen dokunulmazlığını zorlayan ve yabancı yatırımcılara koruma sağlayan tek yönlü bir mekanizma olarak görülmekteydi. Ancak enerji yatırımlarına ilişkin bazı güncel tahkim davaları, **kamu yararı ve çevre koruma** gibi unsurların da dikkate alındığı yeni bir eğilime işaret etmektedir. Özellikle ev sahibi devletlerin karşı davaları ve savunmaları yoluyla, tahkim süreçlerinde **insan hakları ve çevresel hassasiyetler** gündeme gelmeye başlamıştır. *Burlington v. Ekvador (2017)* ve *Perenco v. Ekvador (2019)* davalarında, yabancı petrol şirketlerinin çevreye verdikleri zarar nedeniyle Ekvador devleti yatırımcılara karşı dava açmış ve tahkim heyeti yatırımcıları milyonlarca dolarlık tazminata mahkûm etmiştir.⁶⁶ Bu kararlar, yatırım tahkiminde çevresel sorumluluğun da

⁶³ *Saluka Investments BV v Czech Republic* (Partial Award, 17 March 2006) UNCITRAL Arbitration, para 255.

⁶⁴ *Philip Morris Brands Sàrl v Oriental Republic of Uruguay* (Award, 8 July 2016) ICSID Case No ARB/10/7, paras 305–306.

⁶⁵ ICSID, *ICSID Caseload Statistics 2024*; ayrıca bkz. UNCTAD, *Facts and Figures on Investor–State Dispute Settlement Cases 2024* ve ilgili istatistik veri tabanı için UNCTAD Investment Policy Hub, <https://investmentpolicy.unctad.org>.

⁶⁶ *Burlington Resources Inc v Republic of Ecuador* (Decision on Counterclaims, 7 February 2017) ICSID Case No ARB/08/5; see also *Perenco Ecuador Ltd v Republic of Ecuador and*

değerlendirilebileceğini göstermiştir. **Bu örnekler, tahkim mekanizmasının devletlerin meşru kamu politikalarıyla etkileşimine işaret etmektedir.**

Kamu yararı ve insan hakları boyutu en belirgin şekilde, yatırım tahkiminde **karşı davaların kabul görmesiyle** ortaya çıkmaktadır. Geleneksel olarak yatırım tahkimi, yatırımcının devlet aleyhine iddialarıyla sınırlıyken yeni eğilim, devletin de yatırımcıya karşı bazı yükümlülüklerini ihlalden dolayı talepte bulunabilmesidir.⁶⁷ **Çevresel zararlar veya yerel halka verilen zararlar nedeniyle devletler yatırımcıya yönelik karşı iddialar ileri sürebilmektedir. Bu gelişme, yatırımcıların yalnızca hak sahibi değil, aynı zamanda sorumlu aktörler olduğunu da gösteren bir dönüşümdür.**⁶⁸ Enerji projelerinin yol açabileceği sosyal etkiler (yerli halkların yerinden edilmesi ve su hakkının ihlali gibi) tahkim yargulamalarında dolaylı da olsa gündeme gelebilmektedir.⁶⁹

İnsan hakları duyarlılığı, tahkim kararlarında önemli bir ölçüt oluşturmaktadır. Özellikle ***Urbaser v. Arjantin (2016)*** davasında hakem heyeti, yatırımcıların da insan haklarına saygı yükümlülüğü altında olabileceğini dile getirmiştir.⁷⁰ Bu karar, doğrudan bağlayıcı bir insan hakları sorumluluğu yüklemese bile yatırım hukukunun kamu hukuku ile kesiştiği noktaları vurgulamıştır. Bu davadaki hakem heyeti, yatırımcıların yalnızca yatırım koruma standartlarından yararlanan aktörler olmadığını, belirli durumlarda uluslararası hukukun genel ilkeleri ve insan hakları normları bağlamında bazı sorumluluklarla da karşı karşıya kalabileceklerini ifade etmiştir. Davada, Arjantin devleti yatırımcıya karşı dava ileri sürerek şirketin su ve kanalizasyon hizmetlerinin işletilmesi sırasında suya erişim hakkı gibi temel insan haklarının ihlaline katkıda bulunduğunu iddia etmiştir. *Tahkim heyeti nihai olarak yatırımcı şirketin doğrudan insan hakları ihlalden sorumlu tutulamayacağı sonucuna ulaşmakla birlikte, şirketlerin uluslararası hukuk düzeninde tamamen yükümlülüklerden bağımsız aktörler olmadığına ve özellikle ekonomik ve sosyal haklarla ilgili uluslararası normların yatırım tahkimi bağlamında göz ardı edilemeyeceğine dikkat çekmiştir.*

İnsan haklarına yönelik belirtilen eğilimler, yatırım tahkimi ile uluslararası kamu hukuku arasındaki mesafenin azaldığına işaret etmektedir. Yatırım tahkiminde hâlâ temel amaç yatırımcıyı korumak ve sözleşme güvencesi sağlamak olsa da ev sahibi devletlerin meşru düzenleme alanının ve kamu politikalarının meşruiyetinin de gözetilmesi gerektiği anlayışı güçlenmektedir. Özellikle enerji gibi kamuyu yakından ilgilendiren sektörlerde, tahkim kararlarının toplumsal etkileri de tartışılır olmuştur. **Bu nedenle ICSID ve UNCITRAL düzenlemelerinde şeffaflık kurallarının**

Empresa Estatal Petróleos del Ecuador (Petroecuador) (Award, 27 September 2019) ICSID Case No ARB/08/6.

⁶⁷ İnci Ataman-Fıganmeşe, 'ICSID Tahkiminde Karşı Davalar (Counterclaims)' (2011) 60(2) *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 371, 386-389.

⁶⁸ *Burlington Resources Inc v Republic of Ecuador* (Decision on Counterclaims, 7 February 2017) ICSID Case No ARB/08/5.; *Urbaser v Argentina* (n 46) paras 1143-1195

⁶⁹ *Bear Creek Mining Corporation v Republic of Peru* (Award, 30 November 2017) ICSID Case No ARB/14/21, paras 408-412.

⁷⁰ *Urbaser v Argentina* (n 46) paras 1143-1151.

benimsenmesi, kararların yayınlanması ve üçüncü taraf katılımının önu açılmıştır. Yatırım tahkimi böylece daha kamusallaşmış bir niteliğe doğru evrilmektedir. ICSID, 2022 yılında tahkim kurallarını kapsamlı şekilde yenileyerek şeffaflık düzeyini daha da artırmıştır; duruşmaların aleniyetini temel kural haline getirmiş⁷¹ ve hakem kararlarının, taraflar 60 gün içinde itiraz etmezse yayımlanacağını öngören hükümler getirmiştir.⁷²

C- ANTLAŞMA TEMELLİ YATIRIM TAHKİMİNİN KAMU HUKUKU BOYUTU

Uluslararası kamu hukukundaki enerji odaklı dönüşümün sözleşme temelli uyuşmazlıklardan ziyade antlaşma-temelli yatırım tahkimi (treaty-based ISDS) çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Zira yatırım tahkiminde uygulanan koruma standartlarının kaynağı esasen ikili yatırım antlaşmalarıdır (BITs). Bununla birlikte son yıllarda yatırım hukukunun normatif yapısında dikkat çekici bir dönüşüm gözlenmektedir. Klasik yatırım antlaşmaları büyük ölçüde yatırımcı haklarının korunmasına odaklanırken, yeni nesil yatırım antlaşmaları yatırım faaliyetlerinin çevre, insan hakları ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleriyle uyumlu yürütülmesi gerektiğine vurgu yaparak yatırımcı yükümlülüklerine de yer vermeye başlamıştır.⁷³ Benzer şekilde enerji yatırımları bakımından özel önem taşıyan ve ECT kapsamında yürütülen modernizasyon süreci de iklim değişikliği ve çevre politikalarına yönelik hassasiyetlerin yatırım koruma rejimine yansıtılması ihtiyacından kaynaklanmaktadır.⁷⁴ Dolayısıyla yatırım tahkiminin salt bir yatırımcı koruma sistemi olmaktan çıktığı; devlet, yatırımcı ve sivil inisiyatiflerin katılımıyla geniş ölçekli bir uluslararası kamusal formatı oluşturduğu gözlenmektedir. Özellikle enerji sektöründeki tahkim süreçleri, bu kamusalığa yönelen dönüşümün merkezinde yer almaktadır.

Yatırım tahkiminin işlevinin yalnızca yatırımcıların ekonomik çıkarlarını koruyan bir uyuşmazlık çözüm mekanizması olmaktan çıkarak, uluslararası kamu hukuku bağlamında devlet egemenliği ile uluslararası yükümlülükler arasındaki ilişkinin yeniden yorumlandığı bir denetim alanına doğru evrildiği görülmektedir. Nitekim yukarıda incelenen kararlarda gözlemlendiği üzere; **yatırım antlaşmalarının uygulanması sürecinde hakem heyetleri, yatırımcı koruma standartlarını yorumlarken aynı zamanda devletlerin çevrenin korunması, kamu sağlığının güvence altına alınması ve**

⁷¹ International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID), *ICSID Arbitration Rules (2022)* rr 62–63; UNCITRAL, *Rules on Transparency in Treaty-based Investor–State Arbitration (2014)* arts 2–4.

⁷² International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID), *ICSID Arbitration Rules (2022)* rr 62–63; UNCITRAL, *Rules on Transparency in Treaty-based Investor–State Arbitration (2014)* arts 2–4.

⁷³ UNCTAD, *World Investment Report 2015: Reforming International Investment Governance (United Nations 2015)* 119–122; Agreement between the Government of the Kingdom of Morocco and the Government of the Federal Republic of Nigeria for the Reciprocal Promotion and Protection of Investments (signed 3 December 2016) arts 1 and 14.

⁷⁴ Stephan W Schill, ‘The Public Law Paradigm in International Investment Arbitration’ (2010) 21(2) *European Journal of International Law* 559.

doğal kaynakların yönetimi gibi kamu yararına ilişkin düzenleyici yetkilerini de değerlendirmek durumunda kalmaktadır. Bu bağlamda *yatırım tahkimi, uluslararası hukuk düzeninde klasik anlamda devletler arası sorumluluk mekanizmalarından farklı olmakla birlikte, devletlerin düzenleyici faaliyetlerinin ulusal sınırlarını dolaylı biçimde belirleyen bir destek forum işlevi görmeye başlamıştır.* Özellikle enerji sektöründe ortaya çıkan uyuşmazlıklar, devletlerin enerji güvenliği, çevre politikaları ve iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında aldıkları *düzenleyici tedbirlerin uluslararası yatırım hukuku ile nasıl uyumlaştırılacağı* sorusunu gündeme getirmekte; böylece *yatırım tahkimi, uluslararası kamu hukuku ile enerji hukuku arasındaki etkileşimin en görünür alanlarından biri hâline gelmektedir.*

D- GELENEKSEL KAMU HUKUKU ARAÇLARIYLA KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME

Yatırım tahkimini, klasik uluslararası yargı organları ile karşılaştırdığımızda bazı avantajlar ve dezavantajlar göze çarpmaktadır. Devletlerarası bir mahkeme olan Uluslararası Adalet Divanı (UAD) önünde bir davayı sonuçlandırmak yıllar alabilmekte ve davanın seyri siyasi çekincelere tabi olabilmektedir. Tahkim ise görece daha hızlı ve esnek bir süreç sunmakta; ayrıca hakemlerin seçimi sayesinde konu uzmanlığı sağlanabilmektedir. Enerji sektörüne özgü teknik konularda uzman hakemlerin atanabilmesi, kararların kalitesini artırabilmektedir. Bu da enerji uyuşmazlıklarında tahkimi avantajlı kılan unsurlardır. Diğer yandan, şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından tahkim, devletlerarası yargıya kıyasla eleştirilmiştir. Ancak, tahkim yargulamalarında özellikle kamuyu etkileyen enerji uyuşmazlıklarına yönelik şeffaflık standartları gelişmektedir.⁷⁵ Bu çerçevede sivil toplum, ulus devlet ve uluslararası şirketler arasında gözetilen denge biçimi tahkim süreçlerine kamu hukuku denetim unsurlarının eklenmesine neden olmaktadır.

Uluslararası Adalet Divanı (UAD) kararlarının bağlayıcılığı tartışmasız olmakla birlikte, bu kararların uygulanmasını sağlayan doğrudan bir uluslararası icra mekanizması bulunmamaktadır. Buna karşılık yatırım tahkiminde verilen kararların uygulanması bakımından daha kurumsallaşmış bir mekanizma mevcuttur. Özellikle ICSID sistemi, yatırım uyuşmazlıklarının çözümü, kararların verilmesi ve icrası bakımından self-contained bir rejim niteliği taşımaktadır.⁷⁶ ICSID Sözleşmesi'nin 54. maddesi uyarınca taraf devletler, ICSID hakem kararlarını kendi ulusal mahkemelerinin nihai kararları gibi tanımak ve icra etmekle yükümlüdür.⁷⁷ Bu düzenleme, hakem kararlarının ulusal hukuk düzenlerinde doğrudan icra edilebilir olmasını sağlayarak yatırım tahkimine güçlü bir uygulama mekanizması kazandırmaktadır. Bu noktada çalışmanın kapsamı bakımından bir hususun

⁷⁵ UNCITRAL, *Rules on Transparency in Treaty-based Investor–State Arbitration* (2014) arts 2–4; International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID), *ICSID Arbitration Rules* (2022) rr 62–63.

⁷⁶ Ali Yeşilırmak, 'ICSID Tahkimi ve Diğer Tahkim Sistemlerinden Farklı Yönleri' (2010) 59(1) *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 159, 166–168.

⁷⁷ *Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States* (ICSID Convention) (opened for signature 18 March 1965, entered into force 14 October 1966) 575 UNTS 159, art 54.

açıklığa kavuşturulması gerekir. *Uluslararası enerji yatırımlarından doğan uyuşmazlıklar yalnızca ICSID çerçevesinde çözümlenmemekte; UNCITRAL Tahkim Kuralları, Stockholm Ticaret Odası Tahkim Enstitüsü (SCC) veya diğer kurumsal tahkim mekanizmaları da yatırım uyuşmazlıklarının çözümünde sıklıkla kullanılmaktadır.*

Enerji sektöründe ortaya çıkan çok aktörlü uyuşmazlıklar, devletlerin enerji güvenliği, çevre politikaları ve iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında aldıkları düzenleyici tedbirlerin yatırım koruma standartlarıyla nasıl dengeleneceği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu nedenle **enerji yatırımlarına ilişkin tahkim davalarında hakem heyetleri, bir yandan yatırımcıların meşru beklentilerini korumaya çalışırken diğer yandan devletlerin kamu yararı doğrultusunda düzenleme yapma yetkisini de değerlendirmek durumunda kalmaktadır.** Böylece yatırım tahkimi, uluslararası enerji hukukunun gelişiminde devlet egemenliği ile uluslararası yatırım koruma rejimi arasındaki dengeyi belirleyen önemli bir normatif alan hâline gelmiştir.⁷⁸ Yatırım tahkimi, klasik uluslararası yargının yerine geçmemiş, ancak uluslararası hukukun uygulanma biçimini değiştirmiştir.

D- ENERJİ ŞARTI ANTLAŞMASI, AB İÇİ (INTRA-EU) YATIRIM TAHKİMİ TARTIŞMALARI VE ENERJİ DÖNÜŞÜMÜ

Enerji yatırımlarının korunması ile enerji dönüşümünün gerektirdiği düzenleyici müdahaleler arasındaki gerilim, özellikle Enerji Şartı Antlaşması (ECT) çerçevesinde görünür olmuştur. Yenilenebilir enerji teşviklerinin geri alınması veya fosil yakıtlardan çıkış politikalarının hızlandırılması gibi düzenleyici değişiklikler, yatırım tahkiminde özellikle adil ve hakkaniyetli muamele (*fair and equitable treatment – FET*) standardı kapsamında değerlendirilen uyuşmazlıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu tür davalarda yatırımcılar, ev sahibi devletin yatırımın yapıldığı dönemde oluşturduğu düzenleyici çerçeveye dayanarak geliştirdikleri meşru beklentilerin (legitimate expectations) ani veya öngörülemez politika değişiklikleri nedeniyle ihlal edildiğini ileri sürmektedir.⁷⁹ Bu bağlamda enerji tahkimi, devletlerin iklim/enerji politikaları için bir “maliyet unsuru” üretirken; aynı zamanda kamu yararı, orantılılık ve düzenleme yetkisi tartışmalarını da zenginleştirmiştir.⁸⁰ Bu bağlamda enerji yatırımlarına ilişkin tahkim süreçleri, devletlerin iklim ve enerji politikalarını şekillendirirken dikkate almak zorunda kaldıkları potansiyel bir maliyet boyutu ortaya çıkarmaktadır. Doktrinde sıklıkla “regulatory chill” olarak ifade edilen bu durum, yüksek tazminat risklerinin devletlerin çevre, iklim ve enerji

⁷⁸ Schill, (n 75), 559.

⁷⁹ *Charanne BV and Construction Investments SARL v Kingdom of Spain* (Award, 21 January 2016) SCC Case No 062/2012, paras 493–505; *Eiser Infrastructure Ltd v Kingdom of Spain* (Award, 4 May 2017) ICSID Case No ARB/13/36, paras 362–382; *Antin Infrastructure Services Luxembourg Sàrl v Kingdom of Spain* (Award, 15 June 2018) ICSID Case No ARB/13/31, paras 532–557; *Rockhopper Exploration Plc v Italian Republic* (Award, 24 August 2022) ICSID Case No ARB/17/14.

⁸⁰ Kyla Tienhaara, *The Expropriation of Environmental Governance: Protecting Foreign Investors at the Expense of Public Policy?* (Cambridge University Press 2009) 152–160.

politikalarına ilişkin düzenleyici müdahalelerini daha ihtiyatlı biçimde tasarımlarına yol açacağı savunulmaktadır.⁸¹

Avrupa Birliği içinde yürütülen Enerji Şartı Antlaşması (ECT) tahkimleri, yatırım tahkimi ile Avrupa Birliği hukuk düzeni arasındaki ilişkiye dair önemli bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD), Achmea kararında, üye devletler arasında akdedilmiş ikili yatırım antlaşmalarındaki yatırımcı-devlet tahkim hükümlerinin AB hukukunun özerkliği zedeleyebileceği gerekçesiyle AB hukuk düzeniyle bağdaşmadığı sonucuna ulaşmıştır.⁸² Mahkeme, yatırım tahkimi heyetlerinin AB hukukunun yorumlanmasına dolaylı biçimde müdahil olabileceğini ve bu durumun AB hukukunun yeknesak uygulanmasını tehlikeye düşürebileceğini vurgulamıştır. Bu yaklaşım daha sonra Komstroy kararında ECT bağlamına da genişletilmiş ve ECT'nin yatırımcı-devlet tahkimine ilişkin hükmünün üye devletler arasındaki yatırım uyumsuzluklarında uygulanamayacağı ifade edilmiştir.⁸³

2024 itibarıyla Avrupa Birliği ve Euratom'un ECT'den çekilme kararı, dönüşümün kurumsal düzeyde de derinleştiğini göstermektedir.⁸⁴ Buna paralel olarak Enerji Şartı Konferansı, 3 Aralık 2024'te modernizasyon kararlarını kabul etmiş; özellikle bazı fosil yakıt yatırımlarının korumadan çıkarılması yönündeki Annex NI değişikliklerinin yürürlüğe gireceğini duyurmuştur.⁸⁵ Bu gelişmeler, yatırım koruma rejiminin enerji dönüşümü karşısında "iklim uyumlu" bir yeniden ayarlamaya zorlandığını ortaya koymaktadır.

Devletlerin çevre ve iklim yükümlülükleri kapsamında yetkilerinin dengelenmesinde, "düzenleme hakkı" ve "sürdürülebilir kalkınma" vurguları artsa da özellikle geçiş döneminin oluşturduğu karmaşa devam etmektedir. Dolayısıyla enerji tahkiminde kamu yararı savunusunun daha öngörülebilir ve tutarlı ölçütlere kavuşturulması, dönüşümün hukuki sürdürülebilirliği açısından da belirleyici olacaktır.

IV- ULUSLARARASI ENERJİ HUKUKUNUN YENİ KARAKTERİ: DİSİPLİNLERARASI YAKLAŞIM VE NORMATİF GENİŞLEME

Uluslararası enerji hukukundaki dönüşüm sadece aktör çeşitliliği ve uyumsuzluk çözümü boyutlarında değil, normatif içerik yönünden de kendini göstermektedir. Enerji hukukunun kapsamı, klasik anlamda enerji arzı ve

⁸¹ Ibid 152–160.

⁸² *Slovak Republic v Achmea BV* (Case C-284/16) EU: C: 2018:158, paras 54–60.

⁸³ *Republic of Moldova v Komstroy LLC* (Case C-741/19) EU: C: 2021:655, paras 42–66.

⁸⁴ Council of the European Union, 'Energy Charter Treaty: EU Notifies its Withdrawal' (Press Release, 27 June 2024); Council Decision (EU) 2024/1638 of 30 May 2024 on the withdrawal of the Union from the Energy Charter Treaty [2024] OJ L 2024/1638.

⁸⁵ Council Decision (EU) 2024/1638 of 30 May 2024 on the withdrawal of the Union from the Energy Charter Treaty (OJ L, 2024/1638, 5.6.2024); Council Decision (EU) 2024/1677 of 30 May 2024 on the approval of the withdrawal of the European Atomic Energy Community from the Energy Charter Treaty (OJ L, 2024/1677, 13.6.2024); Energy Charter Conference, Decision CCDEC202413 (3 December 2024) (Modifications and Changes to Annexes to the Energy Charter Treaty).

ticareti konularının ötesine geçerek insan hakları, çevre, sürdürülebilir kalkınma gibi disiplinlerarası alanları içerecek şekilde genişlemektedir. Çalışmanın bu bölümünde enerji hukukuna entegre olan yeni kavramlar ve yaklaşımlar incelenerek bunların uluslararası hukukta yarattığı değişim ele alınmaktadır.

A- ENERJİ ADALETİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA YAKLAŞIMLARI

Enerji adaleti, enerji sistemlerinin ve politikalarının adil bir şekilde tasarlanması ve uygulanması gerektiğini vurgular.⁸⁶ Bu adalet; *dağıtım adaleti*, *prosedürel adalet ve tanıma adaleti* şeklinde üç temel boyutta ele alınır. Dağıtım adaleti, enerji kaynaklarının ve hizmetlerinin faydalarının ve maliyetlerinin toplumda adil dağılımını ele alır. Prosedürel adalet, enerjiyle ilgili karar alma süreçlerine etkilenen toplulukların katılım hakkı ve süreçlerin şeffaflığını yansıtır. Tanıma adaleti ise kırılgan ve marjinal grupların ihtiyaç ve değerlerinin enerji politikalarında göz ardı edilmemesi ve onlara saygı gösterilmesini temsil eder. Bu boyutlar, esasen çevre adaleti hareketinden ilham almış ve enerji sektörüne uyarlanmıştır.⁸⁷

Enerji adaleti yaklaşımı, uluslararası hukukta henüz bağlayıcı normlar seti olarak karşımıza çıkmasa da giderek artan şekilde devlet politikalarında dikkate alınan göstergelerden biri olarak belirmektedir. Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları⁸⁸ içinde yer alan yedinci amaçta belirlenen *"Herkes için uygun fiyatlı, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişim"* ilkesi, doğrudan enerji adaletinin dağıtımsal yönünü ilgilendirir. Birçok ülke⁸⁹, enerji strateji belgelerinde kırsal elektrifikasyon, enerji yoksulluğunun azaltılması ve *"adil geçiş"* (*just transition*) gibi konulara yer vererek enerji adaleti ilkelerini politikalarına yansıtmaktadır. Adil geçiş, fosil yakıtlardan temiz enerjiye geçiş sürecinde bu dönüşümden olumsuz etkilenebilecek işçilerin, sektörlerin ve bölgelerin desteklenmesi anlamına gelmektedir.⁹⁰ **Adil geçiş prensibi; sosyal adalet ile iklim politikalarının bileşkesinde yer almaktadır.**

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının da enerji hukukunun yeni karakterinde merkezi bir rol oynadığı gözlenmektedir. 1987 tarihli Brundtland Raporu'nun tanımladığı şekliyle sürdürülebilir kalkınma, **"bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların ihtiyaçlarından ödün vermeden**

⁸⁶ Benjamin K. Sovacool and Michael H Dworkin, 'Energy Justice: Conceptual Insights and Practical Applications' (2015) 142 *Applied Energy* 435, 435–437.

⁸⁷ Ibid, 436-437.

⁸⁸ UN Sustainable Development Goals, <https://sdgs.un.org/goals>

⁸⁹ **Avrupa Yeşil Mutabakatı (European Green Deal)** ve buna bağlı olarak geliştirilen **Adil Geçiş Mekanizması (Just Transition Mechanism)** aracılığıyla enerji dönüşümünün özellikle kömür bölgelerinde çalışan topluluklar açısından sosyal açıdan dengeli bir şekilde yürütülmesini hedeflemektedir. (European Commission, *Communication from the Commission: The European Green Deal* COM(2019) 640 final.)

⁹⁰ Raphael J Heffron and Darren McCauley, 'What is the "Just Transition"?' (2018) 88 *Geoforum* 74.

karşılama” şeklinde ifade edilmektedir.⁹¹ Enerji sektörü, sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarının tümünü ilgilendirir. Uluslararası hukukta sürdürülebilir kalkınma her ne kadar bir hukuk kuralı olmasa da Uluslararası Adalet Divanı dâhil birçok platformda rehber ilke olarak kabul görmektedir. Enerji projeleri planlanırken çevresel etki değerlendirmesi yapılması, yerel halkın katılımı, uzun vadeli ekonomik sürdürülebilirlik analizleri bu ilkenin gereği olarak ortaya çıkmıştır. Hatta bazı uluslararası anlaşmalar, sürdürülebilir kalkınmayı bir amaç veya ilke olarak metinlerine dâhil etmiştir.⁹² **Enerji adaleti ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları, pratikte yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği konularının uluslararası gündemde üst sıralara çıkmasına yardımcı olmuştur.** Yenilenebilir enerjiye erişimin bir **kalkınma ve adalet meselesi** olduğu fikri, gelişmekte olan ülkelere teknolojik ve finansal destek mekanizmalarının doğmasına yol açmıştır. **Enerji verimliliği** ise hem ekonomik yarar hem çevresel fayda sağladığından, **uluslararası iş birliği ve norm geliştirme konusu** haline gelmiştir.

Enerji hukukunun gelişen normatif çerçevesi, *artık yalnızca enerji arzı, yatırım koruması veya enerji ticareti gibi dar ekonomik konularla sınırlı kalmamakta; enerjiye erişim, nesiller arası adalet, iklim değişikliğiyle mücadele ve yerel toplulukların korunması gibi daha geniş kamu hukuku boyutlarını da kapsamaktadır.* Bu eğilim yatırım tahkimi uygulamasında da giderek daha görünür hâle gelmektedir. Nitekim bazı yatırım uyuşmazlıklarında hakem heyetleri, devletlerin çevreyi koruma, enerji piyasalarını düzenleme veya temel kamu hizmetlerini güvence altına alma yönündeki politikalarını değerlendirirken bu tür kamu yararı hedeflerini de dikkate almak durumunda kalmıştır.⁹³ Özellikle enerji altyapısı, doğal kaynakların kullanımı veya kamu hizmeti niteliği taşıyan enerji projelerine ilişkin uyuşmazlıklarda, **yatırım koruma standartlarının uygulanması ile kamu yararına yönelik düzenleyici müdahaleler arasındaki denge tartışmasının** merkezi bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu nedenle enerji tahkimi yalnızca yatırımcı haklarının uygulanmasına ilişkin bir mekanizma olmaktan öte, enerji politikalarının sosyal, çevresel ve ekonomik etkilerinin uluslararası hukuk çerçevesinde tartışıldığı bir alan hâline gelmiştir.

B- KATILIM, ŞEFFAFLIK VE HESAP VEREBİLİRLİK İLKELERİ

Uluslararası kamu hukukunun genelinde giderek önem kazanan iyi yönetim (good governance) ilkeleri (katılım, şeffaflık, hesap verebilirlik), enerji alanında da belirleyici normlar haline gelmektedir. Bu ilkeler, özellikle büyük ölçekli enerji projelerinin planlanması ve uygulanmasında ve ayrıca enerji

⁹¹ World Commission on Environment and Development, *Our Common Future* (Oxford University Press 1987) 43.

⁹² **Fas-Nijerya İki Taraflı Yatırım Antlaşması (2016)**, ‘Antlaşmada yatırım kavramı yalnızca ekonomik faaliyetlerle sınırlı bir koruma alanı olarak tanımlanmamakta; yatırımın ev sahibi devletin sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu olması gerektiği vurgulanmaktadır.’ (*Agreement between the Government of the Kingdom of Morocco and the Government of the Federal Republic of Nigeria for the Reciprocal Promotion and Protection of Investments (signed 3 December 2016) arts 1, 14.*)

⁹³ Urbaser v Argentina (n 46) paras **1143–1195**

politikalarının oluşturulmasında kendini göstermektedir. Bununla birlikte bu ilkeler, çoğu durumda klasik anlamda **bağlayıcı uluslararası hukuk kuralları** niteliği taşımaktan ziyade, devletlerin politika ve düzenleme süreçlerini yönlendiren **kurumsal ve normatif standartlar** olarak ortaya çıkmaktadır.

Katılım ilkesi, enerji projelerinden etkilenen paydaşların (yerel halk, sivil toplum, uzmanlar) karar süreçlerine dâhil edilmesi, meşruiyet ve etkinlik açısından artık vazgeçilmez görülmektedir. Katılım, projenin tasarım aşamasında halkla istişare toplantıları, ÇED süreçlerinde görüş bildirme imkânları, itiraz mekanizmaları gibi araçlarla sağlanabilmektedir. Uluslararası hukukta katılım ilkesinin en somut ifadesi **Aarhus Sözleşmesi**⁹⁴ yer alır ve çevresel konularda kamu katılımını güvence altına alır. Enerji projeleri genellikle ÇED (EIA) sürecini gerektirdiğinden bu süreçte katılım bir hukuki yükümlülük haline gelmiştir. Bir baraj projesi uluslararası finansman arıyorsa, finansör kuruluşlar ÇED raporunun hazırlanmasında yerel halkın görüşlerinin alındığını görmek istemektedir. Birçok çok taraflı kalkınma bankasının (Örnek olarak Dünya Bankası ve Asya Yatırım Bankası) çevresel ve sosyal koruma politikaları, paydaş katılımını şart koşmaktadır.⁹⁵

Şeffaflık ilkesi, enerji sahasında bilgiye erişim hakkını (projelere dair teknik ve çevresel bilgilerin kamuya açık olması) ve kararların gerekçelendirilmesi prensiplerini birlikte içermektedir.⁹⁶ Özellikle kamu-özel iş birliği ile yürütülen enerji projelerinde, sözleşme şartlarının ve kamu taahhütlerinin gizli tutulması, yolsuzluk ve kötü yönetim riskini artırabilmektedir. Bu amaçla yapılan uluslararası girişimler, örneğin yukarıda bahsedilen EITI, madencilik ve petrol gelirlerinin açıklanmasını ve hesap verilebilirliği sağlamayı amaçlamaktadır. Benzer şekilde, iklim müzakereleri kapsamında oluşturulan Ulusal Katkı Beyanları (NDC'ler) ve diğer raporlama yükümlülükleri, ülkelerin şeffaflık içinde ilerleme kaydetmesini güvence altına almaktadır. Şeffaflık aynı zamanda enerji piyasalarının sağlıklı işlemesi için de gereklidir.⁹⁷

Hesap verebilirlik ilkesi, enerji alanında karar alıcıların ve uygulayıcıların eylemlerinin bir denetime açık olması ve hatalı davranışların sonuçlarıyla yüzleşebilmesi demektir. Ulusal düzeyde parlamento denetimleri, sayıştay incelemeleri yoluyla sağlanan bu ilke, uluslararası düzeyde de gelişmektedir. Dünya Bankası'nın Denetleme Kurulu (*Inspection Panel*) veya IFC'nin Uyum Danışmanı (CAO) gibi organları, projelerden etkilenen birey ve toplulukların şikâyetlerini inceleyerek hesap verebilirliği artırır. Yine iklim finansmanı mekanizmalarında, fon kullanan ülkelerin ilerleme raporları bağımsız değerlendirmeye tabi tutulur.⁹⁸

⁹⁴ Aarhus Convention, (n 38), arts 6–8.

⁹⁵ World Bank, *Environmental and Social Framework* (World Bank 2017) Environmental and Social Standard 10 ('Stakeholder Engagement and Information Disclosure').

⁹⁶ Aarhus Convention, (n 38), arts. 6-10.

⁹⁷ Extractive Industries Transparency Initiative (EITI), *The EITI Standard* (2023); *United Nations Framework Convention on Climate Change* (adopted 9 May 1992, entered into force 21 March 1994) 1771 UNTS 107, art 13.

⁹⁸ World Bank Inspection Panel, *Annual Report 2020–2021*; IFC/MIGA Compliance Advisor Ombudsman (CAO), *Operational Guidelines* (March 2021).

Katılım, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin güçlenmesi, enerji projelerinin hayata geçirilmesinde eskiye kıyasla önemli bir dönüşümü ifade etmektedir. *Eskiden devletlerin takdirine bırakılan süreçler, şimdi uluslararası normlarla çerçevelenmekte ve çok taraflı izlemeye açılmaktadır.* Sonuç itibariyle enerji projelerinin planlanmasından işletilmesine kadar her aşamada şeffaf ve hesap verebilir uygulamalar talep edilir hale gelmiştir. Bu ilkelerle şekillenen mekanizma, enerji projelerinin toplumsal kabulünü ve uzun vadede de başarısını olumlu etkilemektedir. Özellikle katılım ve şeffaflık ilkeleri yatırım tahkiminin kamusal boyutunun genişlemesine de etki etmiştir.

C- ÇEVRESEL SORUMLULUK VE ULUSLARARASI İKLİM REJİMLERİYLE UYUM

Enerji faaliyetlerinin çevresel etkileri, artık uluslararası hukuk düzleminde daha fazla dikkate alınmaktadır. Özellikle **iklim değişikliğiyle mücadele çerçevesinde geliştirilen uluslararası mekanizmalar, devletlerin enerji politikalarını doğrudan etkilemektedir.** Çevresel sorumluluk, devletlerin enerji kararlarında uyması gereken bir ilke haline gelmiştir. Örneğin yüksek sera gazı emisyonlarına yol açan kömür santralleri yerine yenilenebilir enerji yatırımlarının teşviki, sadece çevre politikası değil enerji hukukunun da konusudur.

Uluslararası iklim rejiminin dayanağını oluşturan (BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması) anlaşmalar, ülkelerin enerji ve yatırım kararlarına etki eden sınırlamalar veya hedefler belirlemiştir. Bu yapısal süreç, enerjide fosil yakıt kullanımının azaltılmasını bir normatif zorunluluk haline dönüştürmektedir. Uluslararası hukuk metinlerinde doğrudan “fosil yakıtları azalt” şeklinde bir emredici kural yer almıyorsa da mevcut çevre rejimi, fiilen bunu gerekli kılan bir yöne evrilmiştir. Paris Anlaşması hedeflerine ulaşılması, enerji sektöründe ulusal bazda köklü değişimler olmadan mümkün görülmemektedir. *Bazı ulusal mahkemelerin, “yetersiz iklim eylemi” denetimi yapmaya başladığı gözlenmektedir.*⁹⁹ Bu konuda, **ulusal işleyiş ve uluslararası hukuk etkileşimi halen devam etmektedir.**

İklim davaları olarak bilinen ve hükümetlerin iklim hedeflerini yetersiz bulup dava eden sivil toplum girişimleri, iç hukukta kazanımlar elde ettikçe uluslararası alana da mesaj vermektedir. *Urgenda davasında* (2019), Hollanda Yüksek Mahkemesi), Hollanda hükümetine yönelik “emisyonlarını azaltması” yönünde mahkeme kararı çıkması, tüm devletlere iklim eyleminin hukuki bir zorunluluk olabileceğini hatırlatan bir dönüm noktası olmuştur. Buna yakın tarihte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Büyük Daire, **KlimaSeniorinnen kararında**¹⁰⁰ iklim değişikliğinin etkili şekilde yönetilememesinin özel hayata saygı hakkı bağlamında (AIHS m. 8) devletlere pozitif yükümlülükler

⁹⁹ *Urgenda Foundation v State of the Netherlands* (Supreme Court of the Netherlands, 20 December 2019) ECLI:NL:HR:2019:2007, paras 8.2.1–8.2.4; *Bundesverfassungsgericht* (Federal Constitutional Court) (Order of 24 March 2021) 1 BvR 2656/18, paras 183–186

¹⁰⁰ *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v Switzerland* App No 53600/20 (ECtHR, 9 April 2024).

doğurabileceğini kabul ederek iklim davalarının uluslararası insan hakları boyutunu güçlendirmiştir.

Alman Federal Anayasa Mahkemesi, 2021 yılında verdiği kararda iklim değişikliğiyle mücadelenin yetersiz kalmasının (2030 sonrasına aşırı yük bırakarak) genç ve gelecek kuşakların temel haklarını ihlal ettiği sonucuna varmış ve hükümeti iklim yasasını sıkılaştırmaya mecbur etmiştir.¹⁰¹ Bu gelişmeler ışığında uluslararası enerji hukuku, artık çevresel boyutu ihmal edemeyecek bir yapıya kavuşmaktadır.

Enerji projeleri ve politikaları, giderek artan ölçüde uluslararası çevre rejimleriyle uyum zorunluluğu altında şekillenmektedir. Bu nedenle enerji alanındaki uluslararası normatif çerçevenin önemli bir bölümü, günümüzde çevre hukuku ilkeleriyle iç içe geçmiştir. Paris Anlaşması'nın uygulanması kapsamında ülkelerin ulusal enerji planlarını dönüştürmesi, fosil yakıt sübvansiyonlarını kısıtlaması ve emisyon ticareti gibi mekanizmaları enerji sektörüne entegre etmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. *Enerjide fosil yakıtlardan yenilenebilir kaynaklara geçiş, yalnızca teknik-ekonomik bir eğilim değil, aynı zamanda giderek güçlenen hukuki bir yönelim olarak ortaya çıkmaktadır.* 29 Mart 2023 tarihinde BM Genel Kurulu, iklim değişikliğinin insan haklarına ve gelecek nesillere etkisi bağlamında devletlerin uluslararası yükümlülüklerinin netleştirilmesi amacıyla Uluslararası Adalet Divanı'ndan istişari bir görüş talep eden kararı oybirliğiyle kabul etmiştir.¹⁰²

Uluslararası enerji hukukunun çevresel sorumluluk ve iklim uyumu eksenine, şimdilik büyük ölçüde yumuşak hukuk girişimleri ve ulusal uygulamalar üzerinden gelişmektedir. *İklim davalarının önemli bir kısmı ulusal mahkemeler tarafından karara bağlanıyor olsa da ilgili mahkemelerce Paris Anlaşması'ndaki hedefler yorum ölçütü olarak kullanılmakta ve uluslararası iklim normlarının iç hukuka entegre edilmesi süreci denetim konusu edilebilmektedir.* Bu durum, enerji politikalarının ulusal sınırları aşan bir normatif çerçeve içinde değerlendirilmesine katkı sağlayarak enerji hukukunun uluslararasılaşma sürecini güçlendirmektedir.

D- İNSAN HAKLARI ODAKLI YAKLAŞIMIN GÜÇLENMESİ

Uluslararası enerji hukukunun yeni karakterini tanımlayan bir diğer unsur, insan hakları perspektifinin güçlenmesidir. Enerji faaliyetleri ile insan hakları arasındaki ilişki, müsbet ve menfi etkileşimlerle kendini göstermektedir. Enerji projelerinin ölçsüz şekilde hak sınırlamalarıyla sonuçlanması olasılığı riski bulunmaktadır. Özellikle çevresel haklar, sağlık, gıda, barınma, mülkiyet hakkı ve çalışma hakkı açısından hak ihlalleri

¹⁰¹ *Bundesverfassungsgericht* (Federal Constitutional Court) (Order, 24 March 2021) 1 BvR 2656/18, paras 183–186, 192–198.

¹⁰² UN General Assembly, 'Request for an Advisory Opinion of the International Court of Justice on the Obligations of States in respect of Climate Change' (29 March 2023) UNGA Res 77/276, UN Doc A/RES/77/276.

yaşanabilmektedir. Bunun yanında enerjiye erişimin kendisinin bir insan hakkı olduğu yönünde bir açılım yaşanmaktadır.¹⁰³

Enerji projelerinin ve politikalarının insan haklarına saygı içinde yürütülmesi gereği, artık uluslararası toplumca dile getirilen bir beklentidir. BM Genel Kurulu ve İnsan Hakları Konseyi gibi platformlarda “herkesin uygun fiyatlı, güvenilir, sürdürülebilir enerjiye erişim hakkı” dolaylı olarak ifade edilmektedir. Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri (2011), devletlere ve şirketlere ayrı ayrı sorumluluklar yükleyerek bu alanda bir çerçeve çizmiştir: *Devlet, üçüncü taraflar (şirketler dâhil) tarafından gerçekleştirilecek insan hakları ihlallerini önleme ve gidermeye yönelik koruma yükümlülüğü altındadır; şirketler ise faaliyetlerinde insan haklarına saygı gösterme sorumluluğuna sahiptir; her iki aktör de hak ihlali durumlarında etkili giderim mekanizmaları sunmalıdır.* Bu ilkeler her ne kadar yumuşak hukuk niteliğinde olsa da dünyanın birçok büyük şirketi tarafından benimsenmiş ve ulusal yasalara ilham vermiştir. Ayrıca çevre ve insan haklarının kesişiminde önemli bir adım olarak BM Genel Kurulunun 76/300 sayılı kararında, *“temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkı”*, evrensel bir insan hakkı olarak tanınmıştır.¹⁰⁴ Bu tarihi karar, enerji faaliyetlerinin çevresel etkilerinin de insan hakları perspektifinden değerlendirilmesi gerekliliğini uluslararası düzeyde teyit etmektedir.

Enerji sektöründe insan hakları boyutu, yerel halka danışılması, çevresel bilgilere erişim ve işçi hakları gibi çeşitli durumlarda önemli bir hassasiyet oluşturmaktadır. Büyük bir enerji altyapı projesinin, etkilenen yerli halka danışılmadan yapılması ciddi tepki oluşturmakta ve projenin hukuken iptal edilme riskiyle karşılaşmasına neden olmaktadır. Nitekim son yıllarda bazı uyumsuzluklarda hakem heyetleri, yatırım projelerinin yalnızca hukuki izinlere sahip olmasının yeterli olup olmadığı; projelerin aynı zamanda yerel toplulukların kabulünü ifade eden bir *“social licence to operate”* (sosyal faaliyet lisansı) temelinde yürütülüp yürütülmediği sorusunu da dolaylı biçimde değerlendirmeye başlamıştır.¹⁰⁵ Enerji yatırımlarının meşruiyetinin yalnızca sözleşmesel veya idari izinlere değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel kabul süreçlerine de bağlı olduğu yönündeki yaklaşım güçlenmektedir.

İnsan hakları perspektifinin güçlenmesi, enerji hukukunun normatif etkisinin genişlemesinin de bir parçasıdır. Artık enerji şirketlerinin sadece kâr ve verimlilik odaklı çalışmaları değil, aynı zamanda faaliyet gösterdikleri toplumun değerlerine ve temel haklarına saygılı şekilde hareket etmeleri beklenmektedir. Bu beklenti, şirketlere yönelik uluslararası baskılar, davalar ve itibar risklerini de beraberinde getirmektedir. *2015 yılında Hollanda’da bir mahkemenin Shell şirketini Nijerya’daki petrol sızıntıları nedeniyle hesap vermeye zorlaması gibi örnekler, ulusal mahkeme kararlarının uluslararası etki*

¹⁰³ Benjamin K Sovacool and Michael H Dworkin, *Global Energy Justice: Problems, Principles, and Practices* (Cambridge University Press 2014) 73–76.

¹⁰⁴ UN General Assembly, ‘The Human Right to a Clean, Healthy and Sustainable Environment’ (28 July 2022) UNGA Res 76/300, UN Doc A/RES/76/300.

¹⁰⁵ S. James Anaya, ‘Indigenous Peoples’ Participatory Rights in Relation to Decisions About Natural Resource Extraction: The More Fundamental Issue of What Rights Indigenous Peoples Have in Lands and Resources’ (2005) 22 *Arizona Journal of International and Comparative Law* 7, 12–14.

*oluşturmasını sağlamaktadır.*¹⁰⁶ Enerjiye erişim hakkı yönündeki savunu özellikle enerji yoksulluğunun yoğun olduğu bölgelerde, temel enerji hizmetlerine erişimin insan onurunun bir parçası olduğu güçlü şekilde savunulmaktadır.¹⁰⁷ Henüz bağlayıcı bir “enerji hakkı” formüle edilmemiş olsa da bu yönde bir eğilim oluşmaktadır.¹⁰⁸

İnsan hakları perspektifinin güçlenmesi, enerji hukukunun normatif genişlemesinin bir parçasıdır. Artık enerji şirketlerinin sadece kâr ve verimlilik odaklı çalışmaları değil, aynı zamanda faaliyet gösterdikleri toplumun değerlerine ve temel haklarına saygılı şekilde hareket etmeleri beklenmektedir. Enerjiye erişim hakkı yönündeki savunu da giderek daha fazla dile getirilmektedir. Özellikle *enerji yoksulluğunun yoğun olduğu bölgelerde, temel enerji hizmetlerine erişimin insan onurunun bir parçası olduğu* belirlemesi yapılabilir. Tespit edilen bu gelişmeler, enerji hukukunun insan hakları odaklı olma yönündeki gelişimini kuvvetlendirmektedir. Yukarıda aktarılan ulusal mahkeme ve tahkim kararlarına da aksettği üzere *enerji hukukunun yeni uygulama ajandasında insan hakları ve kamu yararı ölçütleri önemli bir yer tutmaktadır.*¹⁰⁹

V- ULUSLARARASI YUMUŞAK HUKUK ARAÇLARI VE NORMATİF ETKİSİ

Uluslararası enerji hukukundaki normatif genişlemenin önemli bir bölümü, yumuşak hukuk (soft law) araçları vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bağlayıcı olmayan ilke, rehber ve inisiyatifler, devletlerin ve şirketlerin davranışlarını etkilemekte ve zamanla sert hukuka (hard law) dönüşebilmektedir. Bu bölümde uluslararası enerji alanında öne çıkan yumuşak hukuk araçları, bunların sınıflandırılması ve normatif etkileri ele alınacaktır.¹¹⁰

A- YEREL HALKIN ONAMA HAKKINA YÖNELİK YUMUŞAK HUKUK ARAÇLARI

Enerji projelerinin sosyal ve çevresel etkilerine ilişkin son dönemde vurgulanan kavramlardan biri, özellikle yerli halkları ilgilendiren Önceden, Serbest ve Bilgilendirilmiş Onam (FPIC) ilkesidir. Bu ilke, yerli toplulukların topraklarında gerçekleştirilecek projelere rızalarının alınmasını öngörür. FPIC, sadece belirli belgelerde geçse de pratikte geniş kabul görmektedir.

¹⁰⁶ *Milieudefensie (Friends of the Earth Netherlands) and Others v Royal Dutch Shell plc* (District Court of The Hague, 26 May 2021) ECLI:NL:RBDHA:2021:5339.

¹⁰⁷ *Sovacool and Dworkin* (n 104) 436; *Heffron and McCauley* (n 91) 658.

¹⁰⁸ International Energy Agency, *World Energy Outlook 2017: Energy Access Outlook* (IEA 2017) 29–33.

¹⁰⁹ *Urbaser v Argentina* (n 46) paras 1143–119.; *Saramaka People v Suriname* (Judgment, 28 November 2007) IACtHR Series C No 172.

¹¹⁰ *Abbott and Snidal* (n 47) 421–423.

Enerji projelerinde FPIC ilkesi uygulanmadığı takdirde ciddi toplumsal çatışmalar ve meşruiyet sorunları yaşanabildiği görülmüştür.¹¹¹

Aarhus Sözleşmesi (1998), çevresel konularda bilgiye erişim, karar süreçlerine katılım ve adalete erişim hakkını Avrupa bölgesinde hukuken bağlayıcı hale getiren önemli bir belgedir.¹¹² Bu sözleşme, enerji projeleri de dâhil olmak üzere çevresel etkisi olan tüm faaliyetler için halkın karar süreçlerine katılımını ve bilgilere erişimini güvence altına alır.

FPIC alınması gibi ilkeler ile Aarhus Sözleşmesi gibi bölgesel düzenlemeler, enerji projelerinde katılımçılık, şeffaflık ve sürdürülebilirlik standartlarının güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu normatif araçların bir kısmı doğrudan bağlayıcı kurallar içermese veya uygulama bakımından esnek mekanizmalara dayanıyor olsa da pratikte devletlerin ve şirketlerin davranışlarını yönlendiren önemli ölçütler hâline gelmiştir.

Yumuşak hukuk (soft law) araçlarının artan kullanımının bazı riskler barındırdığı da tartışılmaktadır.¹¹³ Bu nedenle enerji hukuku alanında ortaya çıkan yeni normatif çerçeve, bir taraftan katılımçılık ve sürdürülebilirlik gibi değerleri güçlendirirken, diğer taraftan bu ilkelerin ne ölçüde bağlayıcı hukuk kurallarına dönüştüğü sorusu da gündeme gelmektedir.

B- BM İŞ DÜNYASI VE İNSAN HAKLARI REHBER İLKELERİ

Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri (2011), uluslararası ölçekte şirketlerin insan hakları alanındaki sorumluluklarını çerçeveleyen temel belgedir. BM İnsan Hakları Konseyi tarafından oybirliği ile onaylanan bu ilkeler, devletlerin koruma yükümlülüğü, şirketlerin saygı sorumluluğu ve etkin giderim mekanizmaları olmak üzere üç ana ilkeden oluşur. Enerji sektörü, insan hakları ihlallerine açık bir alan olabildiği için bu Rehber İlkeler enerji şirketleri açısından büyük önem taşımaktadır.¹¹⁴ Rehber İlkeler her ne kadar bir BM belgesi olsa da bağlayıcı değildir; ancak çok sayıda ülke ve şirket tarafından uygulanmaktadır.

Fransa, Almanya gibi ülkeler, büyük şirketlere tedarik zincirlerinde insan hakları ve çevre etkisi açısından durum tespiti (due diligence) yapma yükümlülüğü getiren yasalar çıkarmaktadır ki, bu doğrudan BM Rehber İlkeleri'nin etkisiyle gelişen bir olgudur.¹¹⁵ Enerji projelerinde Rehber İlkelerin

¹¹¹ S James Anaya, 'Indigenous Peoples' Participatory Rights in Relation to Decisions About Natural Resource Extraction: The More Fundamental Issue of What Rights Indigenous Peoples Have in Lands and Resources' (2005) 22 Arizona Journal of International and Comparative Law 7, 12–14.

¹¹² Aarhus Convention, (n 38).

¹¹³ Chinkin, (n 34) 850, 851.

¹¹⁴ UN Human Rights Council, 'Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework' (21 March 2011) UN Doc A/HRC/17/31, Principles 11–24.

¹¹⁵ UN Human Rights Council, 'Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework' (21 March 2011) UN Doc A/HRC/17/31, Principles 11–15; OECD, OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct (OECD Publishing 2018) 17–19;

uygulanması, şirketlerin yerel topluluklarla iletişimi geliştirmesini, etki değerlendirmesi süreçlerine insan hakları boyutu eklemesini ve olası zararlar için şikâyet mekanizmaları kurmasını gerektirir. Büyük ölçekli bir enerji şirketinin bir baraj inşası öncesinde, girişimden etkilenecek köylerin sakinleriyle istişare yapması ve onları yerinden etmeden önce uygun yeniden yerleştirme planları hazırlaması, BM Rehber İlkeleri'nin öngördüğü sorumlulukların gereklerindedir.

Uluslararası enerji hukukunda bu Rehber İlkeler, doğrudan bir zorunluluk yaratmasa da şirketlerin uyması gereken bir uygulama standardı haline gelmiştir. Artık bir enerji yatırımcısının, faaliyetlerinin insan haklarına etkisini değerlendirmemesi veya ortaya çıkan zararları giderecek mekanizmalar kurmaması önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri, enerji sektöründe insan haklarına duyarlı bir işletmecilik anlayışını uluslararası ölçekte yaygınlaştırmıştır. Devletler bu alanda politika ve düzenlemeler geliştirirken, şirketler de kendi iç prosedürlerini bu ilkelere uyumlu hale getirmektedir. Bu gelişme, enerji hukukunun insani boyutunu kuvvetlendiren ve yumuşak hukukun “sert” etkiye dönüştüğü önemli bir örnek olarak değerlendirilmektedir.

C- YUMUŞAK HUKUKTAN NORMATİF KOORDİNASYONA GEÇİŞTE ETKİNLİK VE SINIRLILIKLAR

Yumuşak hukuk araçlarının uluslararası enerji hukukunda önemli bir işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Devletlerin mutabakata varamadığı veya bağlayıcı bir anlaşmaya dönüştüremediği pek çok konuda, yumuşak hukuk girişimleri devreye girerek fiili bir uyum sağlanmasına neden olabilmektedir. Yumuşak hukuk, genellikle yenilikçi ve deneysel politikaların ilk adımı olmaktadır. Örneğin fosil yakıtlardan çıkış ve yeşil enerjiye geçiş hedefleri ulusal mevzuata dönüşümde ölçüt alınabilmektedir. Yumuşak hukuk ile sert hukuk arasında belli bir etkileşim döngüsü olduğu söylenebilir. Yumuşak hukuk araçları, sert hukuk normlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlarken; sert hukuk araçları da yeni yumuşak hukuk inisiyatiflerinin gelişimine yönelik etkileşim oluşturmaktadır.¹¹⁶

Yumuşak hukukun etkinliği, büyük ölçüde ilgili aktörlerin iyi niyetine ve baskı gruplarının takibine bağlıdır. Bağlayıcı olmadığı için, devletlerin veya şirketlerin bu ilkelere uyup uymaması tamamen siyasi iradeye ve kamusal baskıya dayanmaktadır. çok paydaşlı yönetim katmanında görünüm kazanmaktadır.¹¹⁷ Yumuşak hukuk araçlarının kamu hukuku kaynaklı sınırları vardır. Özellikle bağlayıcı olmadığından, kural ihlallerinde yaptırım mekanizması oldukça zayıftır. Uluslararası enerji hukuku uygulamasında,

Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence, art 1.

¹¹⁶ Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality [2021] OJ L243/1, art 2(1).

¹¹⁷ Abbott and Snidal, (n 47), 423–425; Daniel Bodansky, ‘The Legal Character of the Paris Agreement’ (2016) 25(2) Review of European, Comparative & International Environmental Law 142, 143–144.

yumuşak hukuk araçlarının çoğu zaman daha kapsayıcı ve yenilikçi çözümler sunarak zamanla geleneksel hukuku dönüştürücü bir dinamik kanal olduğu belirlenmesi yapılabilir. *Uluslararası enerji hukukunda yumuşak hukuk ve sert hukuk arasında bir rekabetten ziyade etkileşim gözlenmektedir. Uluslararası rejimlerin esnek ve çok paydaşlı doğası, özellikle yatırım tahkiminde, iki hukuk katmanının birlikte işlenmesini zorunlu kılmaktadır.* Yumuşak hukukun da buna yönelik standartların oluşumunda olumlu etkileri olmaktadır.

VI- ULUSLARARASI HUKUKUN GENİŞLEYEN ETKİSİ VE İÇ HUKUKA YANSIMALARI

Uluslararası enerji hukukundaki dönüşüm, yalnızca uluslararası standartlar düzeyinde kalmayıp devletlerin iç hukuk düzenlerine de yansımaktadır. Enerji sektöründe uluslararası normların ulusal mevzuata entegrasyonu, şirketler ve diğer devlet-dışı aktörlere yönelik sorumluluk düzenlemeleri ve kamu hukuku anlayışının yeni sınırları bu bölümün odak noktalarıdır. Geleneksel olarak ağırlıklı biçimde ulusal düzenleme alanında görülen pek çok mesele, artık uluslararası normların ve karar mekanizmalarının etkisi altındadır.

A- ULUSLARARASI NORMLARIN İÇ HUKUKA ENTEGRASYONU

Devletlerin enerjiyle ilgili iç mevzuatları, giderek artan oranda uluslararası normları yansıtacak biçimde düzenlenmektedir. Bu entegrasyon farklı şekillerde gerçekleşir:

Anayasal düzeyde uluslararası ilkelerin benimsenmesidir. Sürdürülebilir kalkınma veya çevre hakkı gibi uluslararası kabul görmüş kavramların anayasal hak/ilke olarak tanınması sistemi buna örnek verilebilir. Örneğin bir ülkenin anayasasında “sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı”nın güvence altına alınması enerji projelerinin hukukiliğinin bu yönde denetimine imkan tanımaktadır.

Kanun ve yönetmelik düzeyinde uluslararası anlaşmaların entegrasyonu diğer bir yöntem olarak uygulanabilmektedir. *Uluslararası anlaşmalara taraf olan devletler, bunların gereğini genellikle iç hukuklarında kanuni düzenlemelerle yerine getirir. Örneğin Paris Anlaşması sonrasında birçok ülke kapsamlı iklim kanunları kabul ederek yenilenebilir enerji hedeflerini hukuki olarak belirlemiştir.*¹¹⁸ Türkiye'nin 2021 yılında Paris Anlaşması'na taraf olmasının ardından iklim değişikliğiyle mücadele ve enerji dönüşümüne ilişkin politika belgeleri güncellenmiş; özellikle yenilenebilir enerji yatırımlarını teşvik eden düzenlemeler ve ulusal enerji planları bu hedeflerle uyumlu biçimde yeniden şekillendirilmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin 2053 net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda enerji politikalarının ve ilgili mevzuatın kademeli olarak dönüştürülmesi öngörülmektedir.¹¹⁹

¹¹⁸ UNFCCC, *Nationally Determined Contributions under the Paris Agreement* (UNFCCC 2021).

¹¹⁹ Paris Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, Kanun No 7335 (RG 7 Ekim 2021); Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Türkiye Ulusal Enerji Planı 2022*.

Avrupa Birliği üyeleri, AB'nin enerji ve çevre müktesebatını (ki bunlar uluslararası normlarla uyumludur) iç hukuka aktarmak zorundadır. Ayrıca çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) zorunluluğu, 1991 tarihli Espoo Sözleşmesi ve ilgili AB direktifi sayesinde uluslararası bir norm haline gelmiş ve bugün 120'den fazla ülkenin mevzuatında yer almıştır. Yatırım ve madencilik kanunları da uluslararası koruma standartlarıyla uyumlu hale getirilmektedir. Böylece devletler hem yatırımcı dostu görünmek hem de uluslararası taahhütlerini iç hukukta yerine getirmek amacıyla enerji mevzuatlarını güncellemektedir.¹²⁰

Yargı kararları yoluyla entegrasyonda, ulusal mahkemeler, uyuşmazlıkları çözerken uluslararası hukuk ilkelerine göndermede bulunabilmektedir. Örneğin Hindistan Yüksek Mahkemesi, sürdürülebilir kalkınmayı hukukun bir parçası olarak yorumlamış; Pakistan Lahor Yüksek Mahkemesi iklim değişikliğiyle mücadeleyi idarenin bir görevi saymıştır.¹²¹ Hollanda mahkemeleri, iklim hedeflerini başaramayan hükümet kararlarını (Urgenda davasında olduğu gibi) uluslararası taahhütlere dayanarak hukuka aykırı bulabilmiştir. Bu örnekler, uluslararası normların iç hukukta giderek daha fazla referans alındığını göstermektedir. Nitekim Türkiye'de de enerji politikalarının uluslararası eğilimlerle şekillenmesine dair çalışmalar mevcuttur.¹²²

B- ŞİRKETLER VE DEVLET-DIŞI AKTÖRLERE YÖNELİK HUKUKİ SORUMLULUKLAR

Uluslararası kamu hukukunun geleneksel öznesi olmayan aktörler – yani özel şirketler, finansal kurumlar, hatta STK'lar – üzerinde de ulusal düzeyde sorumluluklar tesis edilmektedir. Şirketlere yükümlülük getiren şey çoğu zaman uluslararası hukuk değil, uluslararası normlardan ilham alan ulusal hukuktur. Özellikle çok ulusal şirketlerin sınır ötesi faaliyetlerinden doğan çevresel ve sosyal etkileri kontrol altına almak için bazı devletler hukuki düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Fransa ve Almanya, büyük şirketlere tedarik zincirlerinde insan hakları ve çevre etkisi konusunda özen yükümlülüğu getiren (due diligence) yasalar kabul etmişlerdir.¹²³

¹²⁰ Directive 2011/92/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment [2012] OJ L26/1, art 2(1); Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU [2014] OJ L124/1, art 1(2).

¹²¹ Vellore Citizens' Welfare Forum v Union of India (1996) 5 SCC 647; Ashgar Leghari v Federation of Pakistan (Lahore High Court, W.P. No 25501/2015, 4 September 2015).

¹²² Sena Sancak Arslan ve Gül Uzun, 'Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Yönelik Sosyal Kabul' (2024) 28(129) Akdeniz İİBF Dergisi 1297, 1301.

¹²³ Loi n° 2017-399 du 27 mars 2017 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre (France); Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz (16 July 2021) BGBl I 2959 (Germany); Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859, art 1.

Çevresel felaketlere yol açan enerji şirketlerine karşı başka ülkelerde de dava açılabilmesine imkân tanıyan yargı kararları görülmeye başlanmıştır. 2021'de bir Hollanda mahkemesi, iklim değişikliğine katkısı nedeniyle Shell'in emisyon azaltım hedeflerini yükseltmesine hükmetmiştir. Bu gelişmeler, uluslararası hukuk öznesi olmayan aktörlerin de fiilen hukuki yükümlülüklerle karşılaşabildiğini gösterir. Ancak 2024 yılında *Lahey Temyiz Mahkemesi*, Shell'in global emisyon azaltım yükümlülüğü olmadığına karar vererek 2021 tarihli emsal kararı bozmuştur. Bu durum, iklim değişikliğiyle ilgili şirket sorumluluğu alanında hukuki hesap verebilirliğin sağlanmasındaki zorluklara işaret etmektedir. Bununla birlikte genel olarak ulusal hukuk düzenlerinin uluslararası ilkeleri aktörlere uygulama konusunda gittikçe daha özgün mekanizmalar geliştirdiği anlaşılmaktadır.¹²⁴

C- ULUSLARARASI ENERJİ HUKUKU VE KAMUSAL YAKLAŞIMIN YENİ SINIRLARI

Uluslararası enerji hukukundaki dönüşüm, nihayetinde egemenliğin ve kamu hukuku otoritesinin yeni sınırlarının çizilmesine varmaktadır. “Egemenlikten sorumluluğa geçiş”, enerji alanında devletin rolünü tamamen ortadan kaldırmamış, fakat onu diğer aktörlerle birlikte yeni bir konuma yerleştirmiştir. Devletler hâlâ asli aktörler olmakla birlikte, özellikle iklim ve çevre uyumu kurallarının da etkisiyle “paylaşılmış egemenlik” ve “çok katmanlı düzenleyici koordinasyon” olgusunu kabul etmek durumunda kalmışlardır. Uluslararası ölçekte karşılıklı bağımlılığın artmasıyla birlikte egemenlik kavramı, mutlak bir güç olmaktan ziyade sorumluluk ve iş birliğiyle tanımlanan bir yetki haline gelmektedir. Enerji, yüksek çatışma ve iş birliği oluşturma potansiyeliyle, adeta bu dönüşümün laboratuvarı işlevini görmektedir.

Gelecekte enerji teknolojilerindeki hızlı ilerleme ve iklim kriziyle mücadele zorunluluğu, uluslararası enerji hukukunun dinamik yapısının korunmasını ve bütünleşik bir nosyon kazanmasını gerektirmektedir. Uluslararası kamu hukukunun özellikle çevre, iklim ve insan haklarına yönelik direktifleri, enerji alanında etki alanını genişletmektedir. Enerji hukukunun uluslararası ve disiplinlerarası karakteri, enerji hukukunu kamu hukukunun teminatlarıyla donanmasını da gerektirmektedir. Sürdürülebilir bir enerji adaletinin sağlanması, ancak devletlerin egemenlik haklarını sorumluluk bilinciyle kullanması ve yatırımcı şirketlerin kamusal değerleri içselleştirmesiyle mümkün olacaktır. Devletler hâlâ bu sürecin asli aktörleri olmakla birlikte, dünyadaki cari enerji düzeninde; mevcut egemenlikten doğan yetkilerini özel aktörlerle paylaşmak durumunda kalmışlardır. Aynı zamanda devletler uluslararası enerji pazarında, özel ticari kurallara uygun rekabet etmesi gereken yatırımcı rolleri, bu çok aktörlü yapıya ve esnek araçlarına entegre olmayı gerektirmiştir.

¹²⁴ *Milieudefensie v Royal Dutch Shell plc* (Court of Appeal The Hague, 12 November 2024) ECLI:NL: GHDHA: 2024:2099.

D- ENERJİNİN OLUŞTURDUĞU YENİ NESİL SORUMLULUK REJİMİNİN KARAKTERİ

Enerji projelerinin ulus-aşırı nitelik kazanması, yalnızca yatırımcı-devlet ilişkilerini değil; tedarik zinciri boyunca insan hakları ve çevresel etkilerin yönetilmesini de uluslararası kamu hukukunun dolaylı bir uzantısı hâline getirmektedir. Bu çerçevede “durum tespiti” (due diligence) artık sadece devletlerin değil, şirketlerin de uyum yükümlülükleri bakımından yükselen bir standarttır. Avrupa Birliği’nin Kurumsal Sürdürülebilirlik Durum Tespiti Direktifi, büyük şirketlere ve belirli riskli sektörlerde insan hakları ve çevresel etkileri tedarik zinciri boyunca belirleme, önleme ve giderme yönünde yükümlülükler getirmiştir.¹²⁵ Enerji ve madencilik sektörleri bakımından bu yaklaşım; yalnızca operasyonel emisyonları değil, proje finansmanı, taşeronlar, ham madde tedariki ve yerel topluluklarla ilişkiler gibi alanlarda da normatif bir “özen” beklentisi doğurmaktadır.¹²⁶ *Bu düzenlemelerin uluslararası kamu hukukuyla ilişkisi öncelikle uluslararası çevre hukuku ve insan hakları hukukundaki ilkelerle (zarar vermeme, katılım, etkin başvuru, ayrımcılık yasağı) iç hukuk üzerinden şirketlere yansıtılmaktadır. Sonrasında şirketlerin artan sorumluluğu, enerji projelerinin hukuki risk haritasını değiştirerek yatırım kararlarını ve proje tasarımını dönüştürmektedir.* Bu gelişmeler enerji alanında ortaya çıkan sorumluluk rejiminin giderek devlet merkezli bir modelden paylaşılan sorumluluk anlayışına doğru evrildiğini göstermektedir.

Enerji projelerinin hukuki değerlendirmesi yalnızca yatırım koruma standartları veya sözleşmesel yükümlülükler üzerinden yapılmamakta; aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik, insan haklarına saygı ve toplumsal kabul gibi unsurlar da proje yönetiminin ayrılmaz bir parçası hâline gelmektedir. Bu durum, enerji sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin yalnızca ekonomik aktörler olarak değil, aynı zamanda kamusal sorumluluk taşıyan düzenleyici aktörler olarak konumlandırılmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla enerji projelerinin planlanması ve uygulanması sürecinde ortaya çıkan yeni normatif çerçeve, uluslararası kamu hukuku ile özel hukuk alanları arasındaki sınırların giderek daha geçirgen hâle geldiğini ve enerji hukukunun bu etkileşim içinde yeniden şekillendiğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Uluslararası kamu hukukunun enerji alanındaki dönüşümü, egemenlik kavramının klasik ve mutlak anlamından uzaklaşarak uluslararası sorumluluk, iş birliği ve ortak yönetim ilkeleri temelinde yeniden yorumlanmasını beraberinde getirmiştir. Geleneksel uluslararası hukuk anlayışında devlet egemenliği enerji kaynaklarının kullanımı ve enerji politikalarının belirlenmesi bakımından geniş bir takdir alanı tanımaktaydı. Ancak iklim değişikliği, çevresel riskler, enerji güvenliği ve enerjiye erişim gibi küresel nitelikteki sorunların giderek daha belirgin hâle gelmesi, enerji alanındaki düzenleme yetkisinin yalnızca ulusal düzeyde kullanılmasının

¹²⁵ Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859 (OJ L 2024/1760, 5 July 2024).

¹²⁶ Directive (EU) 2024/1760, (n 126)

yeterli olmadığını göstermiştir. Bu süreçte çevre hukuku, insan hakları hukuku ve uluslararası ekonomik hukuk gibi alanların etkisiyle enerji hukukunun normatif çerçevesi genişlemiş; enerji politikaları artık yalnızca ekonomik veya stratejik tercihler olarak değil, aynı zamanda uluslararası sorumlulukların konusu olan kamusal faaliyetler olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu dönüşümün en dikkat çekici yönlerinden biri, enerji hukukunun giderek çok aktörlü ve çok katmanlı bir düzenleyici yapı içinde gelişmesidir. Devletler enerji alanındaki temel düzenleyici aktörler olmaya devam etmekle birlikte, uluslararası örgütler, yatırımcı şirketler, finans kuruluşları ve sivil toplum aktörleri de enerji politikalarının şekillenmesinde giderek daha görünür roller üstlenmektedir. Uluslararası enerji piyasalarının küresel niteliği, enerji yatırımlarının sınır ötesi karakteri ve enerji dönüşümünün yarattığı yeni düzenleme ihtiyaçları, enerji hukukunun yalnızca devletler arası ilişkilerle sınırlı olmayan daha karmaşık bir normatif yapı içinde gelişmesine yol açmıştır. Bu bağlamda uluslararası enerji hukuku, klasik devlet merkezli düzenleme anlayışının ötesine geçerek farklı aktörlerin etkileşiminden oluşan çok katmanlı bir hukuki düzen olarak ortaya çıkmaktadır.

Makalede, söz konusu dönüşümün yalnızca çevre ve iklim hukuku bağlamında değil, ayrıca yatırım tahkimi pratiği üzerinden ve kamusal sorumluluk ekseninde analiz edilmesi sağlanmıştır. Enerji yatırımlarına ilişkin yatırım tahkimi uyumsuzlukları, devletlerin enerji politikaları ile uluslararası yatırım koruma standartları arasındaki ilişkinin somut biçimde ortaya çıktığı en önemli alanlardan biri hâline gelmiştir. Tahkim süreçleri, bir yandan devletlerin enerji sektöründe uyguladıkları düzenleyici tedbirlerin uluslararası yatırım hukuku bakımından denetlenmesine imkân tanırken, diğer yandan yatırımcı hakları ile kamu yararına yönelik düzenleyici müdahaleler arasındaki dengeyi yeniden tartışmaya açmaktadır. Özellikle adil ve hakkaniyetli muamele (FET) standardı, kamulaştırma rejimi ve devletlerin düzenleme yetkisi (right to regulate) arasındaki ilişki, enerji tahkimi uyumsuzluklarının merkezinde yer almaktadır.¹²⁷ Bu nedenle yatırım tahkimi, enerji alanında egemenlik ile sorumluluk arasındaki ilişkinin yeniden tanımlandığı bir normatif alan olarak ortaya çıkmaktadır.

Enerji dönüşümü süreci, bu tartışmayı daha da derinleştirmiştir. Yenilenebilir enerji politikaları, fosil yakıtlardan çıkış stratejileri ve karbon emisyonlarının azaltılmasına yönelik düzenlemeler, devletlerin enerji sektöründeki düzenleyici rolünü güçlendirmekte; buna karşılık yatırımcıların meşru beklentileri ve yatırım koruma standartları ile bu politikalar arasındaki ilişki yeni uyumsuzlukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda yatırım tahkimi, yalnızca yatırımcıların haklarını koruyan bir uyumsuzluk çözüm mekanizması değil; aynı zamanda devletlerin enerji ve iklim politikalarının uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirildiği bir hesap verebilirlik mekanizması işlevi görmektedir.

Enerji alanındaki uluslararası düzenin geleceği, yatırım koruma rejimi ile kamu yararı temelli enerji politikaları arasında kurulacak dengeye bağlı görünmektedir. Özellikle enerji dönüşümü döneminde devletlerin

¹²⁷ Tienhaara, (n 81), 152-160.

düzenleyici alanını korurken uluslararası yükümlülüklerine uyum sağlamaları, bu dengenin sürdürülebilirliği açısından kritik önem taşımaktadır. Literatürde bu çok katmanlı düzenleyici yapı zaman zaman “enerji yönetişimi” (energy governance) kavramı ile ifade edilmektedir.¹²⁸ Bununla birlikte bu kavramsallaştırma, “karar alma süreçlerinin aktör ağları içinde dağılmasıyla hesap verebilirliğin zayıflaması” ve “kamusal kararların teknik uzmanlık söylemleri aracılığıyla denetim dışı kılınması” şeklinde riskler barındırmaktadır. Bu nedenle, kamu hukuku perspektifiyle bağdaşmayan bu kavramsallaştırmaya biçiminin kullanımı tercih edilmemelidir. Kamu hukuku terminolojisine daha yakın olan “çok aktörlü düzenleyici yapı” veya “idari düzenleme ve denetim mekanizması” kavramlarının enerji sektöründeki hukuksal yapıyı tanımlamak için yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Uluslararası enerji hukukunun dönüşümü, özellikle doğal kaynaklar üzerindeki egemenliğin mutlak bir yetki alanından uzaklaşılmasını netice vermişti. Ancak bu yeni egemenlik biçiminin uluslararası sorumluluk, hesap verebilirlik ve sürdürülebilirlik ilkeleriyle yeniden tanımlandığı bir süreçte de girilmiştir. Özelde enerji uyumsuzluklarının çözümünde daha yoğun hissedilen bu dönüşüm, uluslararası hukukun yalnızca devletler arası ilişkileri düzenleyen bir sistem olmaktan çıkarak **küresel kamu yararını gözeten daha kapsamlı bir normatif düzeni sağlamasını** gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda uluslararası kamu hukukunun enerji alanındaki gelişimi, uluslararası kamu hukuku uygulamasının yalnızca mevcut enerji sorunlarına çözüm üretmediğini; aynı zamanda uluslararası toplumun ortak enerji geleceğini şekillendirecek yeni hukuki normların ve kurumsal yapıların oluşmasına da zemin hazırlama gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Uluslararası uyumsuzlukların çözümünde kullanılan araçlar, kurumsal yapılar ve yöntemlerin şimdilik **uluslararası bir kamu yararı amacına yönelik tasarımı** şimdilik mümkün görünmemektedir. Ancak özellikle **insan hakları standartları ölçeğinde**, enerji yatırımlarının **enerji adaletinin sağlanmasına** uygun ilerlemesine yönelik bir **uluslararası kamusal denetim mekanizması** ihtiyacı oluşmuştur. Bu mekanizmayı oluşturacak **kurumsal ve normatif altyapının**; ulusal mahkemeler, uluslararası mahkemeler ve tahkim yargısının **birlikte oluşturduğu veri ve tecrübelerden sağlanması** mümkündür.

¹²⁸ Bayraktar, A. (2015). From energy security to energy governance: Turkey's role in a globalizing energy landscape. *Insight Turkey*, 17(2), 45.

KAYNAKÇA

A) Yargı Kararları Listesi (Table of Cases)

Antin Infrastructure Services Luxembourg Sàrl v Kingdom of Spain (Award, 15 June 2018) ICSID Case No ARB/13/31.

Ashgar Leghari v Federation of Pakistan (Lahore High Court, W.P. No 25501/2015, 4 September 2015).

Bear Creek Mining Corporation v Republic of Peru (Award, 30 November 2017) ICSID Case No ARB/14/21, paras 408–412.

Burlington Resources Inc v Republic of Ecuador (Decision on Counterclaims, 7 February 2017) ICSID Case No ARB/08/5.

Bundesverfassungsgericht (Federal Constitutional Court) (Order, 24 March 2021) 1 BvR 2656/18.

Charanne BV and Construction Investments SARL v Kingdom of Spain (Award, 21 January 2016) SCC Case No 062/2012.

Eiser Infrastructure Ltd v Kingdom of Spain (Award, 4 May 2017) ICSID Case No ARB/13/36.

Methanex Corporation v United States (Final Award, 3 August 2005) UNCITRAL Arbitration.

Milieudefensie (Friends of the Earth Netherlands) and Others v Royal Dutch Shell plc (District Court of The Hague, 26 May 2021) ECLI:NL:RBDHA:2021:5339.

Milieudefensie v Royal Dutch Shell plc (Court of Appeal of The Hague, 12 November 2024) ECLI:NL:GHDHA:2024:2099.

Obligations of States in respect of Climate Change (Advisory Opinion) (23 July 2025) ICJ General List No 187.

Perenco Ecuador Ltd v Republic of Ecuador and Empresa Estatal Petróleos del Ecuador (Petroecuador) (Award, 27 September 2019) ICSID Case No ARB/08/6.

Philip Morris Brands Sàrl v Oriental Republic of Uruguay (Award, 8 July 2016) ICSID Case No ARB/10/7.

Republic of Moldova v Komstroy LLC (Case C-741/19) EU:C:2021:655.

Request for an Advisory Opinion submitted by the Commission of Small Island States on Climate Change and International Law (Advisory Opinion) ITLOS Case No 31 (21 May 2024).

Rockhopper Exploration Plc v Italian Republic (Award, 24 August 2022) ICSID Case No ARB/17/14.

Saluka Investments BV v Czech Republic (Partial Award, 17 March 2006) UNCITRAL Arbitration.

Saramaka People v Suriname (Judgment, 28 November 2007) IACtHR Series C No 172.

Slovak Republic v Achmea BV (Case C-284/16) EU:C:2018:158.

Técnicas Medioambientales Tecmed SA v United Mexican States (Award, 29 May 2003) ICSID Case No ARB(AF)/00/2.

Urgenda Foundation v State of the Netherlands (Supreme Court of the Netherlands, 20 December 2019) ECLI:NL:HR:2019:2007.

Urbaser SA and Consorcio de Aguas Bilbao Bizkaia v Argentine Republic (Award, 8 December 2016) ICSID Case No ARB/07/26.

Vellore Citizens' Welfare Forum v Union of India (1996) 5 SCC 647.

Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v Switzerland App No 53600/20 (ECtHR, 9 April 2024).

B) Mevzuat Listesi (Table of Legislation)

Council Decision (EU) 2024/1638 of 30 May 2024 on the withdrawal of the Union from the Energy Charter Treaty [2024] OJ L 2024/1638.

Council Decision (EU) 2024/1677 of 30 May 2024 on the approval of the withdrawal of the European Atomic Energy Community from the Energy Charter Treaty (OJ L 2024/1677, 13 June 2024).

Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859 (OJ L 2024/1760, 5 July 2024).

Directive 2011/92/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment [2012] OJ L26/1.

Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU [2014] OJ L124/1.

Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz (16 July 2021) BGBl I 2959.

Loi n° 2017-399 du 27 mars 2017 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre.

Paris Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, Kanun No 7335 (RG 7 Ekim 2021).

Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality (European Climate Law) [2021] OJ L243/1.

C) Uluslararası Antlaşmalar ve Sözleşmeler

Agreement between the Government of the Kingdom of Morocco and the Government of the Federal Republic of Nigeria for the Reciprocal Promotion and Protection of Investments (signed 3 December 2016).

Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention) (opened for signature 25 June 1998, entered into force 30 October 2001) 2161 UNTS 447.

Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States (opened for signature 18 March 1965, entered into force 14 October 1966) 575 UNTS 159 (ICSID Convention).

Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration) (16 June 1972) UN Doc A/CONF.48/14/Rev.1.

Energy Charter Treaty (signed 17 December 1994, entered into force 16 April 1998) 2080 UNTS 95.

Escazú Anlaşması, Public Participation and Justice in Environmental Matters in Latin America and the Caribbean (Escazú Agreement) (adopted 4 March 2018, entered into force 22 April 2021) 3397 UNTS 3.

Paris Agreement (adopted 12 December 2015, entered into force 4 November 2016) UN Doc FCCC/CP/2015/L.9/Rev.1.

Rio Declaration on Environment and Development (adopted 14 June 1992) UN Doc A/CONF.151/26 (Vol I).

Statute of the International Renewable Energy Agency (IRENA) (adopted 26 January 2009, entered into force 8 July 2010) 2700 UNTS 45.

United Nations Convention on the Law of the Sea (opened for signature 10 December 1982, entered into force 16 November 1994) 1833 UNTS 3 (UNCLOS).

United Nations Framework Convention on Climate Change (adopted 9 May 1992, entered into force 21 March 1994) 1771 UNTS 107.

D) Kaynaklar (Bibliography)

1. Kitaplar

Crawford J, Brownlie's Principles of Public International Law (9th edn, Oxford University Press 2019).

Dam-de Jong D, 'Permanent Sovereignty over Natural Resources: From a Principle of International Law to a Concept of World Governance' in de Blois M and others (eds), *The Human Rights of Future Generations* (Bruylant 2021).

Eijken van H and de Jong WW, 'Permanent Sovereignty over Natural Resources and the Responsibility to Protect the Environment' in Schrijver N and Weiss F (eds), *Sustainable Development and International Law* (Martinus Nijhoff Publishers 2004).

Newcombe A and Paradell L, *Law and Practice of Investment Treaties: Standards of Treatment* (Kluwer Law International 2009).

Pazarci H, *Uluslararası Hukuk* (21. bs, Turhan Kitabevi 2023).

Raustiala K, 'The Architecture of International Cooperation: Transgovernmental Networks and the Future of International Law' (2002) 43 *Virginia Journal of International Law* 1–92.

Schrijver N, *Sovereignty over Natural Resources: Balancing Rights and Duties* (Cambridge University Press 1997).

Shaw MN, *International Law* (9th edn, Cambridge University Press 2021).

Sovacool BK and Dworkin MH, *Global Energy Justice: Problems, Principles, and Practices* (Cambridge University Press 2014).

Tienhaara K, *The Expropriation of Environmental Governance: Protecting Foreign Investors at the Expense of Public Policy?* (Cambridge University Press 2009).

World Commission on Environment and Development, *Our Common Future* (Oxford University Press 1987).

2. Makaleler

Abbott KW and Snidal D, 'Hard and Soft Law in International Governance' (2000) 54(3) *International Organization* 421.

Aksu S, 'Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu Arasındaki İlişki: Çelişki mi Uyum mu?' (2025) 15(2) *Adam Academy Journal of Social Sciences* 589.

Anaya SJ, 'Indigenous Peoples' Participatory Rights in Relation to Decisions About Natural Resource Extraction' (2005) 22 *Arizona Journal of International and Comparative Law* 7.

Ataman-Fıganmeşe İ, 'ICSID Tahkiminde Karşı Davalar (Counterclaims)' (2011) 60(2) *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 371.

Beriş HE, 'Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme' (2008) 63(1) *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 55.

Bodansky D, 'The Concept of Responsibility in International Law' (1998) 92 *Proceedings of the American Society of International Law* 190.

Bodansky D, 'The Legal Character of the Paris Agreement' (2016) 25(2) *Review of European, Comparative & International Environmental Law* 142.

Cafaggi F, 'Transnational Private Regulation and the Production of Global Public Goods and Private "Bads"' (2012) 23(3) *European Journal of International Law* 695.

Chinkin C, 'The Challenge of Soft Law: Development and Change in International Law' (1989) 38 *International and Comparative Law Quarterly* 850.

Dolzer R, 'Permanent Sovereignty over Natural Resources and Economic Decolonization' (1986) 7 *Human Rights Law Journal* 217–226.

Downie C, 'Steering global energy governance: Who governs and what do they do?' (2022) 16(2) *Regulation & Governance* 487.

Glanville L, 'The antecedents of "sovereignty as responsibility"' (2011) 17(2) *European Journal of International Relations* 233.

Goldthau A and Witte JM, 'Global Energy Governance: The Need for New Rules of the Game' (2009) 15(3) *Global Governance* 373.

Heffron RJ and Little G, 'Defining Energy Law: A New Legal Field' (2016) 9(3) *Journal of World Energy Law and Business* 188.

Heffron RJ and McCauley D, 'What is the "Just Transition"?' (2018) 88 *Geoforum* 74.

Martin AT, 'Dispute resolution in the international energy sector: an overview' (2011) 4(4) *Journal of World Energy Law and Business* 332.

Odman ZA, 'Çok Uluslu Şirketler ve Küresel Yönetişim: Uluslararası Hukukta Yeni Aktörler' (2011) 8(31) *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 95.

Öğütçü M, 'Global Energy Governance and Energy Security' (2014) 7 *Insight Turkey* 23.

Ruggie JG, 'Global Governance and "New Governance Theory": Lessons from Business and Human Rights' (2014) 20(1) *Global Governance* 5.

Sancak Arslan S and Uzun G, 'Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Yönelik Sosyal Kabul' (2024) 28(129) *Akdeniz İİBF Dergisi* 1297.

Schill SW, 'The Public Law Paradigm in International Investment Arbitration' (2010) 21(2) *European Journal of International Law* 559.

Sovacool BK and Dworkin MH, 'Energy Justice: Conceptual Insights and Practical Applications' (2015) 142 *Applied Energy* 435.

Yeşilirmak A, 'ICSID Tahkimi ve Diğer Tahkim Sistemlerinden Farklı Yönleri' (2010) 59(1) *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 159–184.

Yüksel A and Barut D, 'Uluslararası Çevre Hukukunda Sürdürülebilir Kalkınma' (2023) 2(3) *Çevre Şehir ve İklim Dergisi* 32.

3. Raporlar, Kurumsal Belgeler ve Diğer Kaynaklar

Council of the European Union, 'Energy Charter Treaty: EU Notifies its Withdrawal' (Press Release, 27 June 2024).

Energy Charter Conference, Decision CCDEC202413 (3 December 2024).

Equator Principles Association, The Equator Principles (EP4) (2020) <https://equator-principles.com>.

Extractive Industries Transparency Initiative (EITI), The EITI Standard 2023 (EITI International Secretariat 2023).

European Commission, 'Communication from the Commission: The European Green Deal' COM(2019) 640 final.

International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID), ICSID Arbitration Rules (2022).

International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID), ICSID Caseload – Statistics (Issue 2024-2).

International Energy Agency (IEA), Energy Policies of IEA Countries: 2005 Review (IEA Publications 2005).

International Energy Agency (IEA), World Energy Outlook 2017: Energy Access Outlook (IEA 2017).

OECD, OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct (OECD Publishing 2018).

OECD, OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct (OECD Publishing 2023).

Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Türkiye Ulusal Enerji Planı 2022.

UN Conference on Trade and Development World Investment Report 2015: Reforming International Investment Governance (United Nations 2015).

UN Conference on Trade and Development (UNCTAD), Recent Developments in Investor–State Dispute Settlement (IIA Issues Note No 2, September 2025) UNCTAD/DIAE/PCB/INF/2025/4.

UN Human Rights Council, Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework (21 March 2011) UN Doc A/HRC/17/31.

UN General Assembly, ‘Permanent Sovereignty over Natural Resources’ (14 December 1962) UNGA Res 1803 (XVII) UN Doc A/RES/1803(XVII).

UN General Assembly, ‘Request for an Advisory Opinion of the International Court of Justice on the Obligations of States in respect of Climate Change’ (29 March 2023) UNGA Res 77/276 UN Doc A/RES/77/276.

UN General Assembly, ‘The Human Right to a Clean, Healthy and Sustainable Environment’ (28 July 2022) UNGA Res 76/300 UN Doc A/RES/76/300.

Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration) (16 June 1972) UN Doc A/CONF.48/14/Rev.1.

World Bank, Environmental and Social Framework (World Bank 2017).

World Bank Inspection Panel, Annual Report 2020–2021.

IFC/MIGA Compliance Advisor Ombudsman (CAO), Operational Guidelines (March 2021).